

Natur & miljø

2.2016 | Et magasin fra Naturvernforbundet

LAKSEN LEKKER

Kloakk, lus, matrester,
kjemikalier og miljøgifter
fra 400 millioner oppdrettslaks,
rett ut i sjøen.

— vel
bekomme!

Naturvernkonto i Cultura Bank

Med en Naturvernkonto i Cultura Bank kan du spare til din egen fremtid på flere måter. Gjennom Culturas utlånsprosjekter gir du et bidrag til større forståelse og omsorg for mennesker og miljø. Samtidig støtter du Naturvernforbundets arbeid for å ta vare på natur og miljø.

Om støttekontoen Naturvernkonto

Cultura Bank gir, i tillegg til den renten du som innskylter får, et årlig bidrag til Naturvernforbundet som tilsvarer 1 % av inntektene på kontoen. 12 gebyrfrie uttak pr. år.

B Corp™

Cultura bank ble i vår Norges første B Corp™ -virksomhet; bedriftens svar på Fairtrade-merket. B Corp™ er en non-profit-organisasjon for bærekraftige bedrifter, som jobber for å bruke sin makt i forretningslivet til å løse sosiale og miljømessige problemer.

Slik oppretter du en Naturvernkonto

Gå til nettsiden: www.naturvern.cultura.no eller ring Cultura på telefon (+47) 22 99 51 99 eller send e-post til cultura@cultura.no

9 – Jeg får rett og slett vondt inni kroppen

Hvor skal plantene og dyrene som er avhengige av gammelskog leve? Tross registreringer som viste nasjonale verneverdier, og et system for frivillig vern som sikrer skogeieren minst like mye penger for å verne som å hogge, ble gammelskogen i øvre Åbjøra i Valdres hogd.

15 På ferie med miljøvennlig transport

Til utlandet i sommer? Du er absolutt ikke nødt til å reise med bil eller fly. Natur & miljø har laget en guide til tog, busser og båter som kan frakte deg hvor som helst i Europa. Visste du at du til og med kan komme deg til Island uten fly?

16 Unngå invasive utlendinger

Fremmede planter som sprer seg og overtar vekstområdene til ville planter er et voksende problem. Selv om flere arter nå er forbudt, selges det fortsatt invasive arter på hagesentre. Natur & miljø viser deg hvordan du unngår dem, og gir deg alternativene.

21-41 TEMA: Lakseoppdrett

I norske farvann finnes det 1000 oppdrettslaks for hver villaks. Oppdrettsindustrien foregår i større skala enn de fleste av oss aner, noe som gir oss mat, men også rømming, nedslamming av fjorder, gift- og medisinutslipp, svakere bestander av villaks og en industri som kjemper for fortsatt vekst.

44 Den musikalske miljøverner

Når Ingrid Skjoldvær blåser i fløyta, skjelver miljøbøllene i buksene. Den nye lederen i Natur og Ungdom startet gjerningen med å aksjonere på en fjelltopp i tre uker. Og hun har ikke tenkt å trappe ned aktivitetsnivået. Møt Årets sortlending 2009!

52 Godt og grønt i vest

Egen bystrategi med massiv satsing på bybane. Fast foredrags- og debattserie med godt besøk. Naturvernforbundet Hordaland er en av de aller mest aktive fylkeslagene, og har flere gode tips til hvordan andre kan lage rapporter som ordføreren gjerne vil ha på nattbordet.

FASTE SIDER

I korthet **5**

Fylkeslaget: Hordaland **52-55**

Nytt fra Naturvernforbundet **56-59**

Miljøagentene **60**

44

Foto: Kristian Skjellum Aas

38

«Laksen var sommerens mulighet til å spise seg mett. Når man ikke har annet enn fisk og poteter, trenger man fet fisk også, det er ikke nok med torsk og sei. Nå er laksestammene desimert, og kysttorsken sliter. Jeg er ikke fisker, men vet likevel hva fisken er verdt.»

Anne-Karin Daniloff,
Naturvernforbundets fiske- og oppdrettsutvalg

Forside: Laksen lekker. Foto og design: Handverk/ Eivind Stoud Platou. Modell: Oppdrettslaks fra Lerøy

Ut mot havet

Kristian Skjellum Aas
Redaktør,
Natur & miljø

ALT vi slipper ut, kaster og graver ned, går ut mot havet

NORGE ER fem ganger større til vanns enn til lands. Havet er vår største fraktvei, vårt matfat, vår badeplass, vår pengebinge og vår søppeldyngje. Nordmenn har alltid levd med havet og av havet. Handelen med tørrfisk var vår første store, internasjonale eksportnæring, og var grunnlaget for at Bergen ble et europeisk handelssentrum. Oljen under havbunnen har siden 1970-tallet bidratt med enorme pengeverdier til Norge, selv om det har hatt sin miljøpris både lokalt og globalt. Og lakseoppdrett har vokst frem som en ny næring med store inntekter, men liten kontroll over sin påvirkning på miljøet og andre ressurser i havet.

DE SISTE FEMTI ÅRS bruk av plast har hatt stor påvirkning på havet. Plasten brytes ikke ned, men slites i små biter som dyrene forveksler med mat. Strendene er fulle av plastkuler, og ingen tar ansvaret med å rydde opp. Og ennå har vi ikke nevnt tiår med giftdumping, skipsmaling, bunnstoff, oljeutslipp, kasserte fiskeredskaper og tauverk, slitasje av bildekk og maling, gruvedumping, oppvarming, forsuring, algeoppblomstringer og søppel.

ELVER, VASSDRAG, JORDEROSJON og vinder sørger for at havet blir mottaker av menneskenes gifter, søppel og skrot, selv det som kastes langt inne på land. Noe blir liggende i strandkanten, mens mye fraktes med havstrømmene og samles langt til sjøs, i midten av havstrømsvirvelområdene. Noe tas opp av fisk og fugler, og ender dermed tilbake på vårt eget matfat. Dermed blir våre utslipp en trussel mot oss selv. Edvard Fliflet Bræin og Rune

Rudberg får ha meg unnskyldt: Det er et problem at alt, ALT vi slipper ut, kaster og graver ned, går ut mot havet. Det er kun et spørsmål om tid.

LØSNINGENE FINNES på mange plan, men innebærer at vi må bruke stoffer som brytes lettere ned enn i dag. Vi må finne emballasje som er lettere nedbrytbar enn plast. Vi må stanse alle utslipp av tungt nedbrytbare kjemikalier som akkumuleres i næringskjeden, og rydde opp der det er forgiftet i dag. Vi må utvikle bildekk som kun inneholder nedbrytbare stoffer. Vi må drive fiskeoppdrett som ikke tømmer havets ressurser av småfisk, og har kontroll på sine utslipp. Vi må bevare balansen i havets økosystem, slik at både fisk, fugl og andre vesener får et levedygtig miljø. Og vi må kutte drastisk i utslippene av gasser som sørger for oppvarming og forsuring av havet.

VI VET LITE om hvilke arter, ressurser og rikdommer som skjuler seg i havet. Men det vi vet om vår påvirkning er skremmende nok. Et av verdens mest produktive økosystemer, korallrevene, dør på grunn av varmere havvann og forsuring. Tiår med giftdumping har spredd miljøgifter i fugler og dyr, og havstrømmene fører det meste av dette mot våre farvann. Mange fiskebestander er under sterkt press: kysttorsk, villaks, uer og ål kan nevnes, men er ikke de eneste. Våre fremtidsplaner for havet inkluderer mer oljeboring, mer oppdrett og mer gruvedumping. Dette gir mer oppvarming, forsuring, utslippsrisiko, overgjødning og miljøgifter. Ennå er vi flinkere til å forgifte enn til å forvalte vårt matfat. ■

Natur & miljø

Utgiver:
Naturvernforbundet
Mariboegate 8, 0183 Oslo, Norge.
Telefon 23 10 96 10
Telefaks 23 10 96 11
E-post: redaksjonen@naturvernforbundet.no

Redaktør: Kristian Skjellum Aas
ka@naturvernforbundet.no
Journalist: Tor Bjarne Christensen
tbc@naturvernforbundet.no
Annonser: GMK, tlf 55 10 10 97
Layout: Ketill Berger, Film & Form
Trykkagent: Polinor

Abonnement:
Første år: 195,-
Bedrifter/institusjoner: 700,-
Enkeltpersoner: 360,-
Bestilles hos medlem@naturvernforbundet.no
Naturvernforbundet innestår ikke for miljøvennligheten til de bedrifter, tjenester eller produkter som det annonseres for i Natur & miljø.

 Naturvernforbundet

Fagpressen
OPPLAGSKONTROLLERT

Jubler for nytt skogvernmål

Regjeringens naturvernmelding fikk tyn fra miljøbevegelsen for få og uklare mål. Nå skjerper miljøkomiteen på Stortinget flere av målene. Det er blant annet flertall for et mål om 10 prosent skogvern.

– Dette er kjempegledelig, men helt nødvendig. Nå er det viktig at det er de mest verdifulle områdene som blir vernet, og at skogbruket ellers blir lagt om slik at det etterligner naturens prosesser, sier Gjermond Andersen i Naturvernforbundets skogutvalg.

Trillemarka er Norges største skogvernområde. Nå ligger det an til mer skogvern etter Stortingets behandling av naturvernmeldingen.

Foto: Øystein Engen

Utslippene øker, oljenæringen fortsetter nordover

Norske klimagassutslipp økte i 2015 med 1,5 prosent. Dette står i sterk kontrast til våre naboland, som har redusert utslippene kraftig de siste årene. Samtidig legger Regjeringen til rette for stadig høye utslipp, ved å tildele oljenæringen nye arealer i Arktis.

– Mens regjeringen skåler i champagne for Paris-avtalen, gjør det de kan for å øke utslippene i årene framover. Dette er et svik mot framtidens generasjoner, sier Lars Haltbrekken, leder i Naturvernforbundet.

«Er det plass for mer oljeboring i Arktis innenfor togradersmålet», ble FNs daværende klimasjef Christiana Figueres spurt på en konferanse arrangert av Aftenposten i fjor. Hun svarte klarere enn de fleste autoriteter gjør: «Nei». Siden da har verden

undertegnet Parisavtalen, som skjerper temperaturmålet mot 1,5 grader.

– Det er ille å se at utslippene øker, men enda verre når vi vet at regjeringen nettopp har åpnet for massiv oljeboring i nord. Dette vil gi nye store utslippsøkninger i årene som kommer, sier Haltbrekken.

Foto: ISD

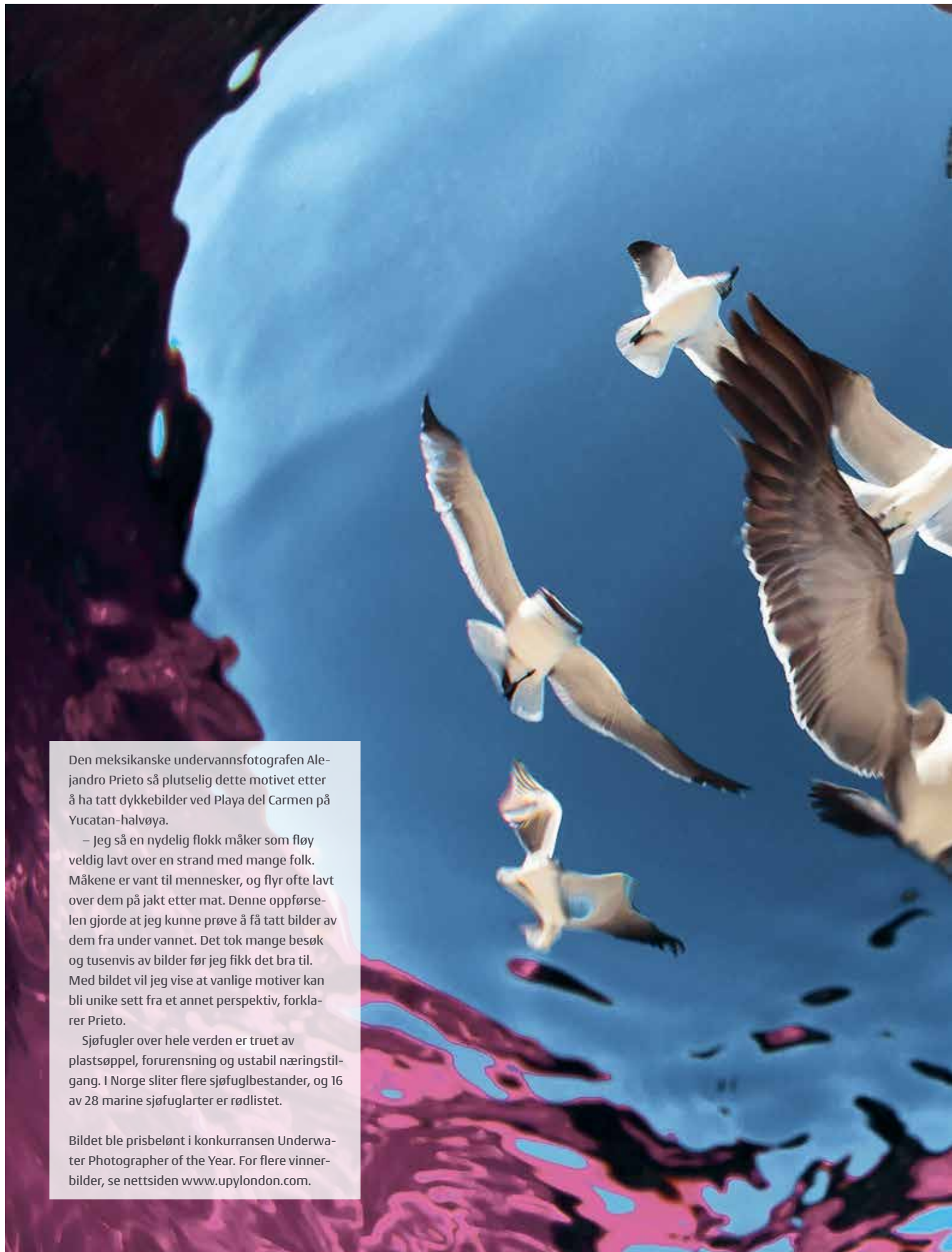
Påtroppende klimasjef Patricia Espinosa (til venstre) tar over FN-jobben etter Christiana Figueres (til høyre).

Meksikansk klimasjef

Patricia Espinosa fra Mexico tar over som FNs klimasjef etter costaricansk-danske Christiana Figueres. Espinosa har de siste årene vært Mexicos ambassadør i Tyskland, og fikk mye internasjonal skryt da hun var leder for klimaforhandlingene i Cancun i 2010, der prosessen ble «gjennstartet» etter kollapsen på det høyprofilerte møtet i København i 2009.

 Fred. Olsen & Co.

Den meksikanske undervannsfotografen Alejandro Prieto så plutselig dette motivet etter å ha tatt dykkebilder ved Playa del Carmen på Yucatan-halvøya.

– Jeg så en nydelig flokk måker som fløy veldig lavt over en strand med mange folk. Måkene er vant til mennesker, og flyr ofte lavt over dem på jakt etter mat. Denne oppførselen gjorde at jeg kunne prøve å få tatt bilder av dem fra under vannet. Det tok mange besøk og tusenvis av bilder før jeg fikk det bra til. Med bildet vil jeg vise at vanlige motiver kan bli unike sett fra et annet perspektiv, forklarer Prieto.

Sjøfugler over hele verden er truet av plastsøppel, forurensning og ustabil næringstilgang. I Norge sliter flere sjøfuglbestander, og 16 av 28 marine sjøfuglarter er rødlistet.

Bildet ble prisbelønt i konkurransen Underwater Photographer of the Year. For flere vinnerbilder, se nettsiden www.upylondon.com.

**«Jeg synes det er tragisk å komme
hit til en rasert slagmark og tenke
på hvordan det så ut før. Jeg får rett
og slett vondt inni kroppen.»**

Svein Sørli

DET VAR EN GANG EN GAMMEL- SKOG

Hvor skal plantene og
dyra som er avhengige av
de gamle skogene leve?

Svein Sørli fra Leira og Gjermund Andersen, leder i Naturvernforbundets skogutvalg, på hogstfeltet i øvre Åbjøra.

Tekst og foto: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Øvre Åbjøra, Valdres, 4. april

Prolog

Stillhet. Og en jevn dur bakenfor. Klank, klirr, klirr. En skogsmaskin tar seg frem mellom grove stubber på et dekke av grener og avsagde tretopper. Åtte hjul, tjue tonn, med kraftige kjettinger over lavarter, moser og sopper. Det er ingen andre lyder. Bare motordur, gripekloa som arbeider og dunkene fra trestammer som stables. Ellers er det helt stille. Ingen fugler synger i dag. Tåka som ligger over hogstfeltet, skjuler skogene bakenfor, skaper et inntrykk av at dette er alt. At det er slik verden er. Et nakent oppkjørt landskap med hjulspor og splintrede småstammer i kjøreveiene. Bare kvistene er igjen, resten av gammelskogen er på vei opp til lunnene ved riksveien. Klank, klank, klirr, klirr. Dunk. Tjue tonn – og lyden av kvister som knuses.

Kapittel 1 – «Stopp hogsten»

Øvre Åbjøra, hogstfeltet

Svein Sørli står på et jorde og ser inn der gammelskogen i øvre Åbjøra lå. Han har vært her før. Mange ganger. Han begynte tidlig å streife rundt i skogene i Valdres. Og det var til gam-

melskogene han søkte. Han fant en ro der, en trygghet. Han følte seg hjemme. Det var noe med de grove stammene, det mosegrodde, grener overgrodd med lav, som et blikk inn i noe opprinnelig, noe gammelt. En verden som var før menneskene formet den i sitt eget bilde, før planteskogene, hyttebyene, alpinbakkene, veiene og kraftgatene.

Og nå er den borte. Foran Svein ligger et åpent hogstfelt med lyse stubber, tette av årringer.

– Jeg får vondt inni meg. Jeg synes det er tragisk å komme hit til en rasert slagmark og tenke på hvordan det så ut før. Jeg får rett og slett vondt inni kroppen, sier Svein.

I bakgrunnen arbeider skogsmaskinen. Klank, klank, klank.

– Det er nesten sånn at man kommer på gråten.

Svein oppdaget hogsten før påske, men da var det for sent å gjøre noe. Svein har gått til aksjon før for å stanse hogst her i området. Denne gangen skreiv han bare en melding i snøen på jorden her: «Stopp hogsten». Før dagen er omme skal det få konsekvenser.

Eventyrlig ...

Øvre Åbjøra ligger i åsene vest for Leira i Valdres. Det er et småkupert område, hellende ned mot elva Åbjøra. Her er det grunne bekkedaler, forsøkninger og søkk med sumpskog. En sidebekk kaster seg 10-12 meter ned i en trolsk eventyrskog med lavarter du neppe har hørt om. Lungenever, skrubbenever, fossenever. Fosserøyken som driver jevnt inn over eld-

Gjermund Andersen teller årringer på en av stubbene og anslår at treet kan være 200 år gammelt.

gamle stammer har skapt en ekstremt rik lavflora. Stiffiltlav, grynvrøge og glattvrøge. Skjelliglye og filthinnelav. Det er som hentet ut av Asbjørnsen og Moe.

Dette er en siste rest av fosserøykskogene som tidligere sto i dette juvet, og mange andre juv her i landet, juv og kløfter der skogen er hogd ut eller fossen lagt i rør. Og nå er store deler av gammelskogen som grenset opp til juvet borte.

I april avsluttet de hogsten av i alt 60 mål med gammelskog i øvre Åbjøra. Skogen var registrert med nasjonale verneverdier. Her har de eldste trærne stått i opptil 250 år, og trær i ulike faser av nedbrytning har skapt grobunn for et rikt mangfold av arter. Av all den skogen vi har i Norge, er knappe to prosent eldre enn 160 år. Nå er det enda mindre igjen.

Planlegger ny aksjon

– Her ligger årringene så tett at du ikke greier å telle dem.

Gjermund Andersen stirrer ned i en stubbe. Det er ikke første gang han sitter slik og teller årringer. Gjermund har kjempet for norske gammelskoger i nærmere førti år. Som leder av Naturvernforbundets skogutvalg har han gått i mange hogstfelt. Med Dagsrevyen, VG og lokalaviser på slep har han aksjonert for å stanse hogst i skoger han mener vi ikke har råd til å miste. Han har blokkert kjøreveier, stanset hogstmaskiner og merket tømmer med «urskog» og «naturskog» for å vise at det er naturarv de kjører til sagbruket. Nå sitter han og teller altfor mange årringer og lurert på om det er på tide å aksjonere igjen. I det siste har mange skoger falt.

– Dette treet kan fort være 200 år, slår han fast.

– Vi har rett og slett ikke råd til å miste flere gammelskoger. Situasjonen er helt kritisk. Alle de gjenværende gammelskogene må bevares. Neste gang vi får høre om hogst i slik skog, går vi til aksjon. Dette må stanses, sier Gjermund.

Kapittel 2 – Konfrontasjon

Ved riksveien

– Jeg liker ikke at du går slik og sniker. I stedet for å gå og skrive «stopp hogsten» på snøen, kunne du kommet ned til meg og prata. Jeg skjønte med en gang hva det var for noe, sier Engebret Aaberg.

Aaberg ser rett på Gjermund og Svein. Bak ham står en Ponsse Buffalo King skogsmaskin og durer. Det er lyden av hestekrefter som kan frakte tømmer. Aaberg Skogsdrift har fått oppdraget med å felle skogen. Mesteparten av jobben er gjort. Nå ligger tømmeret og venter på tømmerbilene. Aaberg har vært ute på skogsfeltet, ryddet og hentet de siste stakkene. Han holdt på å legge dem opp i lunnene da Gjermund og Svein kom gående, men avbrøt arbeidet da han så dem. Etter at han leste meldingen på snøen har han fryktet en ny aksjon eller at noen skulle komme og ødelegge utstyret hans.

– **Gjør ikke noe galt**

– Vi er veldig forsiktige. Vi gjør ikke noe galt. Jeg sa at vi reiser

Fosserøykskogen i Åbjøra er noe så sjeldent som norsk regnskog, trolig den rikeste i sitt slag i Norge.

ikke nedi her før alt er klarlagt. All vår hogst er klarert av Viken Skog. Nå har jeg kjørt over hele flata og rydda opp etter meg. Jeg har reparert kjøreskader og lagt bar i hull med vann. Jeg rydder alltid opp og pynter igjen spora etter driftene, sier Aaberg.

– Har du noen forståelse for at det er viktig å bevare gammel-skogene?

– Ja, jeg har egentlig det. Jeg synes det er helt greit å verne skog i lier som ikke er drivverdige. Men når Viken Skog har gått inn og friggitt området, så synes jeg det er urettferdig at han skal gå her og skrive «stopp hogsten» til oss. For det er Viken som har godkjent området. Vi har vært redde for at det skulle komme en gjeng av dere og gjøre noe galt med maskinene. Jeg var redd for at dere skulle hevne dere på oss som bare gjør jobben, sier Aaberg.

Et spill der alle taper

Gjermund forklarer at Naturvernforbundet aldri gjør hærverk på maskiner eller annet utstyr.

– Vi anklager ikke dere som gjør jobben. Dette er noe Viken Skog og Skogeierforbundet har fått til. Dette er et spill, hvor alle kommer dårlig ut, sier han.

For gammelskogen i øvre Åbjøra kunne blitt spart, uten tap for grunneierne. Hadde de tilbudt den som frivillig vern, ville de fått full erstatning av staten, skattefritt. De sjeldne lavartene, soppene, fuglene og insektene kunne fortsatt å leve i skogen. Naturarv ville blitt bevart.

– I tillegg ville de spart utgiftene til hogst og planting av ny skog. Men frivillig vern er ikke noe stort tema i Viken Skog. Det virker som en bevisst strategi. Det verste er at de knapt tjener noe på denne hogsten, fordi tømmerprisene er så lave, sier Gjermund.

Dødsdømte arter

Og i hogstfeltet i øvre Åbjøra sendes nå et stort antall arter på leting etter nye leveområder. Det blir som om du skulle jagd

folk ut av husene sine. Noen tilpasser seg greit til andre miljøer, men andre er mer kravstore. De flakker hvileløst rundt en stund, og så bukker de under.

Ifølge biologiprofessor Nils Christian Stenseth ved Universitetet i Oslo er en del av artene vi observerer i dag «dødsdømte». De vil ikke greie seg i landskapet over tid fordi leveområdene deres forsvinner. Artene dør ikke ut med en gang, mange vil holde ut i noen år eller tiår før de til slutt blir borte. Det kalles utdøelsegjeld. Og mens vi betaler på den – art for art – skjer det endringer i naturen som ingen aner rekkevidden av.

Opptil tusen arter kan dø ut

Studier fra Sverige og Finland viser at et stort antall arter starter sin gang mot utryddelsen når det blir mindre enn 10-20 prosent gammelskog i et landskap. Hvis ikke noe gjøres for å gjenopprette leveområdene deres, vil de dø ut. Finland har beregnet sin utdøelsegjeld til 1000 arter, mens i Sverige regner de med å miste to skogarter i året. Begge land har vernet mer enn dobbelt så mye skog som Norge. I Norge er cirka 16 prosent av skogen eldre enn 120 år, mens under 2 prosent er mer enn 160 år. Ifølge professor Stenseth er Norges utdøelsegjeld på mellom 600 og 1000 arter.

Kapittel 3 – Det aller helligste

Øvre Åbjøra, fosserøykskogen

Jeg vasser i dyp snø ned en bratt skråning. Lyden fra riksveien blander seg med en annen lyd. Et sus av skog. Og bak det, en dypere og sterkere lyd, et brus fra mektige krefter. Jeg tar meg inn i fosserøykskogen rett nedenfor hogstfeltet gjennom et slør av granbar. Og så befinner jeg meg i et rom mellom grove stammer og grener så nedtyngt av skjeggglav at det er mer lav enn granbar. Det ligner geiteskjegg, lett duvende i vindpustet

Skjeggjav pryder trærne i gammelskogen. Her lever en ekstremt rik lavflora, med flere sjeldne og utrydnings-truede arter.

som forsiktig stryker gjennom skogen. Først er det vanskelig å ta seg frem, jeg må brøyte meg mellom sammenfiltrede grener, som om skogen forsøker å stanse meg, beskytte seg, men så åpner den seg opp, og jeg er inne i det aller helligste.

– Når jeg går inn i gammelskog føler jeg ro og fred i sjel og kropp. Jeg føler meg hjemme der. Det er trygt og godt, sier Svein.

En gammelskog er ikke vanskelig å ferdes i. Den er åpen, med god plass mellom trærne, som finnes i alle aldre. Noen er døde, noen er i ferd med å falle, og andre ligger veltet. Jeg kommer forbi et tre som har brukket tvers av en drøy meter over rota. Tretåspetten har hakket flere hull i stammen som står igjen. Ei lavskrike dukker opp og skynder seg videre inn mellom trærne.

Var skogene våre slik før vi slapp maskinene løs på dem? På Youtube kan du se videoer som viser hvordan hogstmaskiner kan meie ned hele skoger. Da hjelper det ikke om trærne har stått der siden midten av 1700-tallet. De faller i løpet av sekunder. Stammer som trekkes gjennom kvistaggregatet. Kvister som spruter. Stokker som faller i hauger med like lengder.

Regnskog

Etter en liten stund heller terrenget bratt ned mot et juv, der trær ligger veltet ut i en snødekt elv, som i et maleri fra romantikken. Brusset fra fossen har hele tiden ligget i landskapet, men her fyller det stedet, selv om fossen fortsatt er frosset til. Til sommeren slippes vannet fri, og fosserøyken vil dusje skogen her. Det er derfor den er så rik. Det er derfor så mange arter kan leve nettopp her. Dette er noe så sjeldent som norsk regnskog. Og lik den i Brasil, har også denne et sjeldent mangfold til våre breddegrader å være. I en kartlegging fra 2007 skriver biolog Tom Hellik Hofton at skogen trolig er den mest artsrike i sitt slag i Norge.

Og mens jeg går i denne sjeldne lille skogflekken, hører jeg lyden fra veien, rett der oppe. Der kjører folk forbi uten den ringeste anelse om at jeg står her og vet hva de går glipp av.

Epilog

Leira, Sentrum kro og kafeteria

Sentrum kro og kafeteria er litt som navnet tilsier, og på en grå mandag i april er det ikke «happy hour» i Leira. I et hjørne sitter fire gamle karer og ser på oss. Store, grove hender holder kopper med kaffe. Ellers er det ingen andre her.

Gjermund forteller at skogen i øvre Åbjøra kunne bli hogd på grunn av en forskriftsendring som Landbruksdepartementet nylig har gjort. Forskriften følger skogeiernes egen sertifisering, og de vil bare ta vare på de aller mest verdifulle skogene. Endringen strider med forvaltningsloven, fordi den aldri ble sendt på høring.

– Nå tillater man seg bare å ta hensyn til det mest verdifulle. Alt annet frigis for hogst. På denne måten kan de siste restene av naturskog uten tunge innslag av truede arter hogges, akkurat som vi har sett i Åbjøra, sier Gjermund.

Vil ikke sitte med hendene i fanget

Han mener at det må innføres søknadsplikt på all hogst, slik at det blir mulig å påvirke avgjørelsen. I tillegg trengs mer kunnskap om hvor naturverdiene befinner seg.

– Vi må kreve fagbiologisk registrering av all skog, og så må vi kreve at næringen tar vare på alle de registrerte naturtypene, ikke bare de svært få som har fått høyeste verdi, sier Gjermund.

Dessverre tror han ikke det er mulig å oppnå dette uten drastiske virkemidler.

– Vi kan ikke sitte med hendene i fanget og se på at den ene unike skogen etter den andre går tapt. Jeg tror at det bare er aksjoner i skogen eller foran trelastutslagene, rettet mot tømmerkjøperne, som kan gi tilstrekkelig effekt. Vi må ikke være så redde for konflikter – det er konfliktene som bringer naturvernet videre, sier Gjermund.

Det er blitt stille ved bordet inne i hjørnet. Karene skotter bort mot oss. Kanskje har de ikke hørt slikt snakk på Sentrum kro og kafeteria før.

Epilog 2

Drammen, 25. mai

Jeg ringer Viken Skogeierforening og spør om hvorfor de ikke har tilbudt øvre Åbjøra som frivillig vern, men miljøsjef Per Hallgren har ikke tid til å snakke med meg. På e-post svarer han at han har sendt svar på spørsmålene til Gjermund Andersen. Og dermed må jeg spørre om han kan sende meg Viken Skogs syn på saken.

I e-posten skriver Hallgren at frivillig vern ikke ble vurdert. Ifølge en «intern rapport» var naturverdiene i skogen små. Hallgren vil ikke utlevere denne rapporten, men gjengir likevel konklusjonen:

– Skogen er ikke spesielt gammel, det er lite død ved, registrert nøkkelbiotop er av lav verdi og er i det hele tatt langt fra det som kan kalles naturskog, skriver Hallgren.

Det står i sterk kontrast til biolog Tom Hellik Hoftons rapport, som ligger på skogdatabasen Narin. Der står det at skogen er av nasjonal verdi, at den er lite berørt av inngrep, at det er gammel naturskog med opptil 250 år gamle trær, at det er mye død ved og et middels rikt artsmangfold, at det er funnet to utrydningstruede kjuker og at skogens verdi grenser nært opp til høyeste klasse.

I motsetning til Viken Skogs «interne rapport», er denne fritt tilgjengelig for alle. Viken, grunneiere – og alle som vil sørge over tapet av nok en norsk gammelskog. ■

Solenergi til lys og mobil - kjøp en solcellelampe!

Nå kan du skaffe deg ditt eget lille solcelleanlegg. En smart løsning på hytta, i båten, på tur eller rett og slett til å lyse opp mørke kroker hjemme.

For 1 000 kr + frakt får du din egen solcellelampe og mobiltelefonlader.

Sun King pro2 er et mini solstrøm-anlegg med et solpanel (3,3 W), en batteripakke, en lampe og mobillader.

Les mer og bestill på
www.naturvernforbundet.no/solgiver

Naturvernforbundet

Mariboegate 8, 0183 OSLO

Ren energi i Afrika

Kjøper du en solcellelampe støtter du samtidig Naturvernforbundets arbeid for å gjøre solenergi tilgjengelig i Afrika. 1,3 milliarder menneskene har ikke tilgang til strøm, og for mange er helse- og miljøskadelige parafinlamper eneste lyskilde.

Ditt kjøp gir to nye kvalitetslamper til familier i Togo.

Ferie uten fly eller bil

Vil du prøve noe nytt? Kanskje tynger din personlige CO₂-kvote deg, eller vil du oppleve mer mens du reiser? Gjøre turen til en del av ferien? Natur & miljø forklarer deg hvordan du reiser utenlands uten fly eller bil.

Det er liksom så enkelt. Enten setter du deg bak rattet, eller så kjøper du en flybillett på nettet. Så er du liksom nesten framme. Det er litt mer arbeid med tog, buss og båt. Felles billettsystemer har ennå ikke gjort noe stort inntog her, men Natur & miljø har laget en reiseguide til Europa der du får oppskriften på hvordan du ordner med billetter, finner tidtabeller og kan snekre din egen, mindre miljøbelastende ferie langs bakken.

Guiden gir flest opplysninger til deg som skal mot det kontinentale Europa,

rett og slett fordi flest reiser hit. Men også om du skal til Finland, Russland eller Baltikum finner du gode tips. Ja, du kan til og med komme deg til Island uten fly!

De største veiene ut fra Norge på kollektivt vis er med båt til Danmark/Tyskland, og med tog eller buss til Sverige. Men visste du at det sommerstid går daglige busser fra det meste av Finnmark til Finland, med forbindelser til Helsingfors og videre til Baltikum? Eller at det går daglige busser fra Kir-

kenes til Murmansk, som gir tilgang til det enorme russiske jernbanenettet? Eller at det på vinteren går direktebusser fra Trysil til Stockholm, Göteborg og Malmö?

Mange har tatt danskebåten eller Kielferja. Fra havnene der disse legger til finnes det oftest et godt utbygd buss- eller jernbanetilbud, som kan ta deg nærmest så langt du vil i Europa. Togbilletter bestilles best på forhånd, på nett. Fra Frederikshavn går det direkte tog til København, og med ett bytte er du i Hamburg, med tilgang til det enorme tyske jernbanenettet. Fra Hirtshals tar et lite lokaltog deg til toglinjen fra Frederikshavn, med et raskt bytte på Hjørring stasjon.

Du finner hele Natur & miljø's guide på Naturvernforbundets nettsider www.naturvernforbundet.no. ■

Foto: Andriy Baransky

Tog:

- Billetter bestilles best på nett. For å reise ut av Norge med tog, bruk www.nsb.no, bortsett fra toget mellom Oslo og Stockholm som selges på www.sj.se, sammen med andre svenske togbilletter.
- Togbilletter i Danmark bestilles på www.dsb.dk, bortsett fra Hirtshals-Hjørring som kjøpes på automat på stasjonen.
- Skal du videre til Tyskland, har www.bahn.de ofte spesialtilbud fra Danmark til en hvilken som helst stasjon i Tyskland.
- Tar du båtene fra Sør-Sverige til Polen, finner du billetter videre på www.intercity.pl.
- Skal du langt ned i Europa, er tyske www.bahn.de pålitelig når det gjelder rutetider. For billett kjøp bør du sjekke ut hvert enkelt lands togselskaper, eller www.loco2.com.
- En oversiktlig og underholdende blogg om togreiser i hele verden finner du på www.seat61.com.

Foto: Jakob Hürner

Buss:

- Buss fra Tromsø/Finnmark til Finland: www.eskelisen.fi
- Buss fra Kirkenes til Murmansk: www.pasvikturist.no/norsk/russland/rutebuss-til-murmansk/. Husk visum til Russland!
- Busser fra Oslo mot Stockholm, Göteborg, Malmø og København: www.swebus.se og www.nettbuss.se
- I Baltikum er busstilbudet langt bedre enn togtilbudet. For å finne reiserute videre hvis du har tatt båt fra Stockholm til Tallinn eller Riga, bruk disse sidene: www.tpilet.ee (Estland) og www.autoosta.lv (Latvia).

Foto: Line Ehrenberg Kommunikasjon

Båt:

- Se alle båtene fra Norge på www.naturvernforbundet.no. Andre linjer som kan være interessante er Stockholm-Åbo/Helsingfors, Stockholm-Tallinn/Riga, Nynäshamn-Gdansk, Karlskrona-Gdynia, Ystad-Swinoujście, Trelleborg-Sassnitz, Gedser-Rostock, Göteborg-Kiel og Hirtshals-Færøyene-Island.

Snille planter til hagen din

Planlegger du hagearbeid i sommer? Da vil du kanskje oppdage at noen ganske vanlige planter ikke lenger er å få kjøpt. Det er innført forbud mot tretti planter som står på Artsdatabankens svarteliste. Her er et knippe «snille» planter du kan bruke!

Foto: Marc St/CC

Tekst og foto: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

– For å forhindre at fremmede arter fortren-ger norsk natur, har Regjeringen i år inn-ført forbud mot import, salg og utsetting av 30 hageplanter. Dette er planter som truer norsk natur og ansees å være noen av de mest skadelige fremmede artene som har blitt innført til Norge, forklarer Honorata Gajda, generalsekretær i Botanisk forening. Rykerose, lupin, gravbergknapp og gull-

regn er blant artene på forbudslista. Det er ikke forbudt å ha dem i hagene, men du har ikke lov til å gi dem til andre hageeiere. Det er heller ikke tillatt å kaste hageavfall fra slike planter i naturen, fordi de lett sprer seg og presser ut stedeagne arter. Noen kommu-ner har egne mottak for fremmede arter. Det går også fint å kaste dem i restavfallet.

Vi har satt sammen et knippe planter du kan plante istedenfor de fremmede verstingene. ■

Bitter bergknapp

Foto: Anro/CC

Sedum acre
Flerårig plante med en tett, pute-

Salvie

Salvia officinalis

Sterkt forgreinet urt som kan bli 50-60 cm høy.

Urten krever en tørr, næringsrik og kalkholdig jord, og liker et solrikt og lunt voksested.

Erstatter

Hagelupin (*Lupinus polyphyllus*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Dvergmispel

Foto: Artriplexmedia/CC

Cotoneaster integerrimus
Dvergmispel er en løvfellende busk som blir ca. 1 meter høy. Viltvoksende i Norge, ganske vanlig nord til Nordland. Egner seg godt som hekkplante.

Erstatter

Blomstermispel (*Cotoneaster multiflorus*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Rosa Ritausma

Foto: Anita Böhm-Krutzinna

Hardfør rose som tåler skygge. Blomstene har en lys kirsebær-rød farge og dufter godt. Blir ca. 2 meter høy og blomstrer i perioden fra mai til september.

Erstatter

Rynkerose (*Rosa rugosa*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Andre alternativer

Gulrose (*rosa foetida*)

Rogn

Foto: Thomas Bjørkan/CC

Sorbus aucuparia

Løvtre som hører til asalslekten. Blir vanligvis et tre eller en stor busk på 3-10 meter.

Erstatter

Gullregn (*Laburnum anagyroides/alpinum*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Andre alternativer

Hegg (*Prunus padus*)

Berberis

Foto: InaWeed/od-sc/creation/CC

Berberis vulgaris

Buskplante som kan bli opp til 4 meter høy. Bladene er klargrønne og blanke. Egnet som prydplante og til hekk.

Erstatter

Høstberberis (*Berberis thunbergii D*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Strandnellik (fjørekkoll)

Armeria maritima

Flerårig plante som blir 10-25 cm

Foto: Bathyporeia/CC

høy med en rosett av små rosa-røde blomster. Viltvoksende i Norge.

Erstatter

Filtarve/sølvarve (*Cerastium tomentosum/biebersteinii*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Andre alternativer

Kryppvier (*Salix repens*)

Firkantperikum

Foto: Apollonia Totoli/CC

Hypericum maculatum

Flerårig urt som blir 40-75 cm høy. Vokser vilt i store deler Sør-Norge nord til Bodø, samt i Lofoten og spredt i Finnmark. Brukes i naturmedisin.

Erstatter

Kanadagullris (*Solidago canadensis*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Rød jonsokblom

Foto: Bjoertveit

Silene dioica

Flerårig plante 25 til 70 cm høy.

Planten er lett kjennelig på de sterkt rød-rosa blomstene. Blomstene kan også være hvite.

Erstatter

Kjempespringfrø (*Impatiens glandulifera*)

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

aktig vekstform, 5-10 cm høy. Trives i ethvert jordsmonn. Kan også plantes i lav krukke.

Erstatter

Gravbergknapp

Fremmed art, svært høy risiko, omsetningsforbud

Andre alternativer

Hvit bergknapp (*Sedum album*)

Begge foto: Tromøy Planteskole

Plantet «skogsbunn» med litt maritimt i forgrunnen. Strandnellik og tjæreblomst. Andre planter her er: røsslyng, tyttebær, blåbær, melbær, krekling, broddbergknapp og krypende einer.

Nærbilde av museøre.

Tyttebær og blåveis fra egen hage

Hva med blåveis, marianøkleblom eller blåbær i hagen? Skogsbunn eller kanskje ei tyttebærtue? Det er fullt mulig å få norske planter til å trives i bed, pottes og balkongkasser.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

La hagen din bli et friskt og naturlig pust mellom hager stappfulle av utenlandske planter.

Det begynte med vikingene. Og så kom de katolske munkene. Men det var først da Norge ble en sjøfartsnasjon at innførselen av fremmede planter til Norge skjøt fart. Nå er det meste du finner på hagesenteret fra helt andre breddegrader. De hører ikke hjemme i norsk natur, og noen av plantene kan skape store problemer om de sprer seg. Hvorfor ikke heller satse på plantene som hører hjemme her?

Sanker norske planter

Gartner Inge Fredriksen er ikke som andre gartnere. Han har reist rundt i Norge, sanket planter og tatt dem med seg til Tromøy planteskole utenfor Arendal. Blomster, busker og trær, i en

mengde forskjellige variasjoner. Nå tilbyr planteskolen vanlig norsk blåveis, blåklokker, marianøklebånd, engtjæreblom, tyttebær, blåbær, krekling, røsslyng, einer og mange andre norske planter.

– Noen synes kanskje det er mer eksotisk med utenlandske planter, men jammen er de norske flotte også. Ute i naturen kan de virke små og unnselige, men de blir mye kraftigere når vi begynner å produsere dem. Når en slik plante får lov til å stå alene, da blir det en helt annen plante, sier Fredriksen.

Einer som tåler en støyt

Planteskolen er blant de få som dyrker frem norske planter, men det er også mulig å få tak i enkelte typer på andre hagesentre og planteskoler.

– Vi begynte med einere. Vi har hentet eksemplarer fra Finnmarks strender, langs hele kysten og i fjellet. Vi har typer som passer godt i hager og typer som egner seg til rundkjøringer og trafikkanlegg. Vår mest

Spornes på Tromøy med de to fyrtårn Lille og Store Torungen. Kystplantene Tromøy Planteskole produserer har sitt opphav fra slike hardføre områder.

Foto: Tromøy planteskole

solgte bunndekker er en einer fra ytterste skjærgård her på Tromøy. Den har en lys grønn farge gjennom hele året og tåler en sjøsprøyt, forteller Fredriksen.

Einer kan brukes i stedet for ulike sorter conoteaster, en type mispler som står på Artsdatabankens svarliste for fremmede arter.

Invaderer og fortrenger

De fleste utenlandske plantene er harmløse og sprer seg ikke i naturen, men noen typer er det god grunn til å holde seg unna. De kan invadere naturområder og fortrenge plantene som lever der. Det er nå innført omsetningsforbud for 30 arter, men selv om noen av verstingene er forbudt, selges det fortsatt fremmede planter som representerer «svært høy risiko», ifølge Artsdatabanken.

– Slike planter invaderer og legger alt annet under seg. Der det vokser et rikt utvalg naturlige planter, tar de over og blir enerådende. Hvis vi har håp om at kloten skal bestå, kan det bli stusselig om dette får lov å fortsette. Derfor er det viktig å stanse spredningen av disse plantene, sier Fredriksen.

Skytefeltet på Hjerkin

All erfaringen med de norske plantene har gjort ham til en ettertraktet mann. Det største oppdraget har Planteskolen fått av Forsvaret. De to siste årene har de levert et stort antall salix, en type vier, til skytefeltet på Hjerkin.

– I 2014 og 2015 leverte vi 27 000 salix der oppe. Vi har vært oppe og hentet stiklinger fra området, så det er stedeegne planter. Hele området var bomba sønder og sammen, men nå skal det plantes til med naturens egne planter. Dette er et av Europas største revegeteringsprosjekter, forteller Fredriksen.

Ikke hent planter i skogen

Nå er det sikkert noen som lurer på om de bare kan gå i skogen og hente plantene selv. Det er ikke å anbefale, ifølge Fredriksen.

– Første bud er at man ikke kan ta med seg planter uten å spørre grunneier først. Andre bud er at det veldig ofte er et stort misforhold mellom rot og plante ute i naturen. Du kan være heldig, men vi har flest meldinger om at man ikke får det til. ■

Foto: Tromøy planteskole

Slik lager du en naturlig hage

Inge Fredriksen har følgende tips til folk som har lyst til å anlegge en hage på naturens premisser.

1. Ikke kjøp feit åkerjord. Da får du som oftest mye kraftigvoksende ugress på kjøpet. Kjøp jord fra seriøse jordprodusenter. Drenering er viktig. Bruk sand eller grus som underlag.
2. Plant lyng, tyttebær, krekling og små einerbusker. Noen nettbutikker selger norske planter.

Tyttebærtue og skogbunn

1. Legg noen store steiner i en formasjon som passer på stedet og fyll alle mellomrom med støpesand til 20 centimeter under toppen av steinene.
2. Legg på 15 centimeter ukalket eller svakt kalket jord/vekstmedium.
3. Tyttebærtue: Plant tyttebærplantene mellom steinene. Gjødsla med normaldose og vann godt. Skogbunn: Plant krekling, tyttebær, blåbær, røsslyng og småvokst norsk einer.

Kilde: Tromøy planteskole

I forgrunnen tyttebær, så kommer krekling med tyttebær innimellom. Ovenfor til venstre et par blåbær. Til høyre for blåbær er det ei tyttebærplante til og høyre der igjen en røsslyng. Helt i bakkant litt mer krekling.

Kjemikaliefritt hjem

- helt rent, helt naturlig

ENJO har utviklet et innovativt rengjøringsystem bestående av kun fiber og vann. Våre produkter er effektive og enkle i bruk, samtidig gir de deg en helsegevinst ved å gå over til et kjemikaliefritt renhold.

Det er ikke bare du og din familie som vil dra nytte av et sunnere innemiljø, men du vil også spare nærmiljøet.

Vi har produkter til alle typer rengjøringsoppgaver i huset, til bilen og til båten. ENJO har også en egen hudpleieserie.

Vil du vite mer, se www.enjo.no eller kontakt oss på tlf. 31295980

VINN!

Send SMS med kodeord
ENJO < mellomrom >
DITT NAVN til **1963**, og bli
med i trekningen av et
Moppestativ m/støvmopp
til en verdi av **kr 1470,-**.

Tjenesten koster 1 kr.

ANBEFALT AV

**ASTMA- OG
ALLERGIFORBUNDET**
www.naaf.no

Foto: Audun Rikardsen

GLAD LAKS?

To tredeler av den norske villaksbestanden har forsvunnet på 20 år. Samtidig har 400 millioner oppdrettslaks inntatt norske fjorder og kystområder. Hva gjør dette med oss, naturen og laksen? Vil vi kunne fiske laks i elvene i fremtiden, eller vil den eneste laksen være innpakket i plast på butikken?

Side 21-41

TUSEN MOT ÉN FISK

400 millioner oppdrettslaks mot 400 000 villaks.
Tusen mot én. Det er mer oppdrettsfisk i ett
enkelt oppdrettsanlegg, enn all villaksen som
nå svømmer opp i norske elver.

OPPDRETTLAKS

Ca. 400 millioner oppdrettslaks
990 anlegg, 214 tillatelser for settefiskproduksjon
1 312 959 tonn laks ble produsert i 2015
Anslagsvis 1,5 millioner oppdrettslaks rømmer årlig

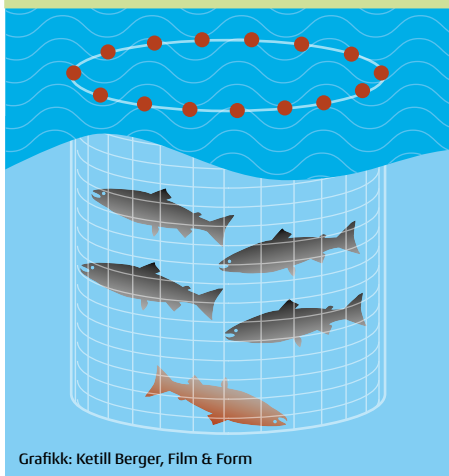
VILLAKS

Ca. 400 000 villaks
Bestanden er redusert med ca. 800 000 laks på 30 år
Færre enn 40 % av bestandene har god status

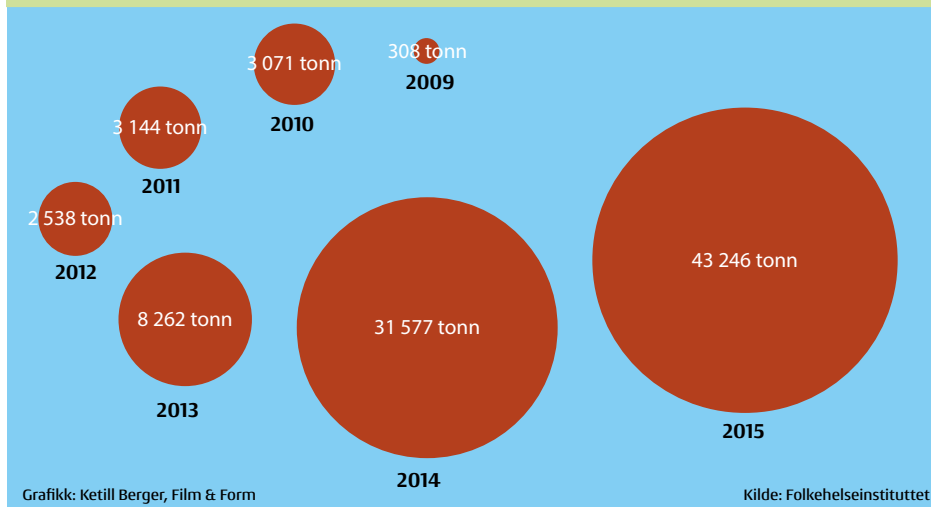

Arven etter lakseeventyret

20 prosent av fisken dør i merdene

Bruk av hydrogenperoksid til lusebekjemping

Norges største eksportartikkel etter oljen. Men også en næring som mange mener har fått vokse fritt, uten å rydde opp etter seg. I boka «Under overflaten» beskriver fiskerijournalist Kjersti Sandvik en arv etter lakseeventyret som kanskje aldri kan ryddes opp.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

En næring ute av kontroll. Fiskesykdommer og lakselus. Kjemikalier som ødelegger for skaldyr og annet vilt liv i havet. Tungmetaller som spyles rett på sjøen. 20 prosent dødelighet. Stortilt rømming av fisk, der bare rundt en tidel rapporteres. Det er et relativt dystopisk bilde av laksenæringen som tegnes av Sandvik, som er journalist i Fiskeribladet Fiskaren og har dekket oppdrettsnæringen tett i en årrekke.

– Næringens representanter bruker kreftene på å tåkelegge, heller enn å løse utfordringene som næringen har. De er mer opptatt av å finne sammenligninger som setter dem i et bedre lys, sier Sandvik.

Må lukke anleggene

Natur & miljø møtte Sandvik i Bergen. Hun har vanskelig for å se at miljøsituasjonen skal bedre seg uten at oppdrettsanleggene blir lukket.

– Det skjer en god del forskning nå, og det er bra, men dette ville ha kommet tidligere hvis ikke næringen hadde strittet imot og politikerne hadde vært strengere. At fiskeridepartementet åpner for utviklingskonsesjoner er bra, men det er ikke gitt noen kriterier om mer miljøvennlig produksjon for å få disse. I tillegg får de beholde konsesjonene selv om problemene vedvarer, med mye lus og rømming. Hvis det går galt i gigantplantegene, som drives med åpne merder i sjø, kan det gå veldig galt, sier Sandvik.

Foto: Helge Hansen

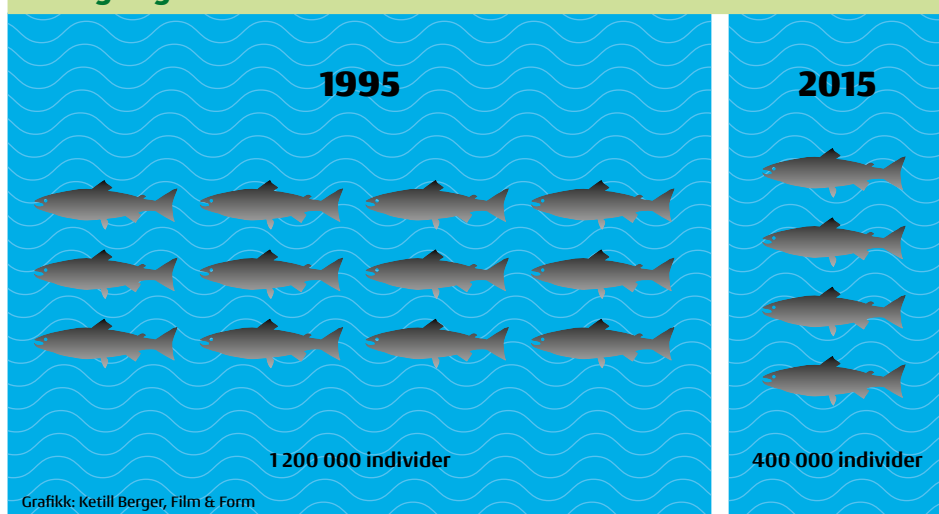
Kjersti Sandviks bok «Under overflaten» tegner et relativt dystopisk bilde av dagens laksenæring.

– Har et stykke å gå

Hun har ikke hørt mye fra næringen etter bokutgivelsen i vinter.

– Så lenge de ikke har motargumenter, velger næringen å tie den i hjel. Jeg tar det

Nedgang i villaksbestanden

som et bevis på at det jeg skriver ikke er så galt. Næringen har absolutt et stykke å gå når det gjelder miljø- og ressurs hensyn, sier Sandvik.

Øyvind Andre Haram, informasjonssjef i Sjømat Norge, mener de absolutt ikke har tiet ihjel Sandviks bok.

– Vi har debattert boka flere ganger, både på radio og tv. Men det er ikke vår oppgave å promotere Kjersti Sandviks bok. Det klarer hun utmerket selv, sier Haram.

Tre femdeler av verdens laks er norsk

60 prosent av all verdens lakseproduksjon er norsk. Oppdrettsnæringen slipper ut over tre ganger mer avføring enn det samlede norske kloakkutslippet, tilsvarende en by på størrelse med Tokyo. Lakselus er et stort problem, og ifølge NRK er bruken av hydrogenperoksid mot lakselus tolvdoblet fra 2012 til 2014, med en økning også i bruken av andre, farligere kjemikalier. Effekten som lusemidlene har på annet liv i havet er imidlertid dårlig dokumentert, ifølge Havforskningsinstituttet.

– Når produksjonen blir så stor som nå, må du skjerme miljøet fysisk. Når du samler

mange dyr på en plass, vil du alltid få sykdom, parasitter og problemer, sier Sandvik.

– Ikke balansert

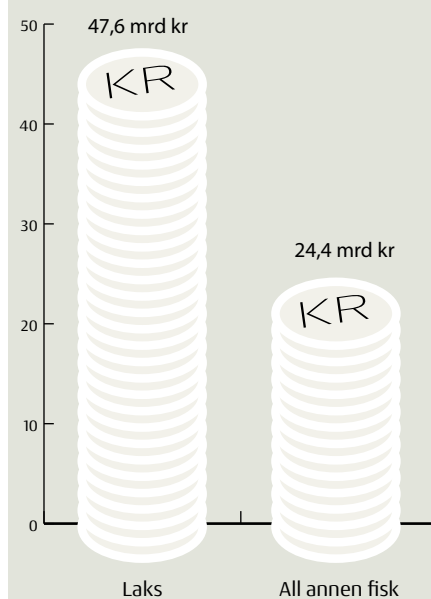
Haram i Sjømat Norge mener boken til Sandvik ikke gir et balansert bilde.

– Vi bruker 5-6 milliarder kroner årlig på tiltak mot lakselus, og utvikler stadig ny teknologi for å hindre rømming. Jeg forstår ikke hva hun mener når hun sier at vi ikke tar dette på alvor. Tallene for rømming går ned, og vi har bedt om strengere krav til vår egen næring. Sandvik velger forskere selektivt, og bruker kun de som støtter opp om hennes egen hypotese, sier Haram.

Han anerkjenner likevel at næringen har en del problemer.

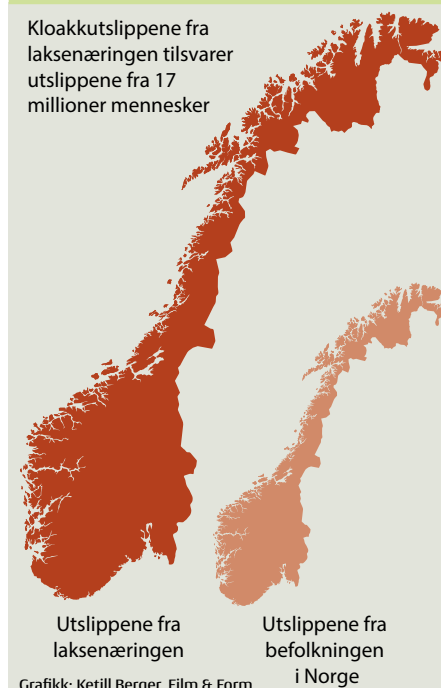
– Rømming gir oss økonomisk tap og dårlig rykte. Kjemikaliebehandling mot lus er et problem, blant annet kan såkalte kitinhemmere ta knekken på skalldyr. Men vi skal bort fra dette, og jobber hardt for å utvikle ikke-medikamentell behandling mot lakselus, sier Haram. ■

Eksportverdi 2015

Kloakkutslipp

Kloakkutslippene fra laksenæringen tilsvarer utslippene fra 17 millioner mennesker

Tema: OPPDRETT

Hardanger Akvasenter er et visningsanlegg for oppdrettsnæringen, som ligger sentralt plassert midt i Fykkesund i Hardanger.

Kampen for villaksen

– Ser du det oppdrettsanlegget der? spør Sven-Helge Pedersen, og peker mot Lingalaks' anlegg ved Tveitneset i Kvam.

– Det anlegget alene inneholder tre ganger flere laks enn all villaks som går opp i alle norske elver hvert år.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

Hardangerfjorden. Idyll, brudeferd og fruktblomstring. Men også verdens mest oppdrettspåvirkede fjord. I hele fjordsystemet, inkludert Bjørnefjorden og Åkrafjorden, er det gitt godkjenning for 59 matfiskanlegg, 5 stamfiskanlegg, 13 settefiskanlegg og 9 anlegg for forskning og undervisning, hvorav flere også produserer fisk. Dette set-

ter villfisker under kraftig press. Nå etableres en genbank for å sikre genene for fremtiden. Hvis ikke kan de gå tapt.

– Kolonisert av oppdrettsnæringen

Villfiskstammene i fjordsystemet er i kraftig tilbakegang, og har vært det siden 1990-tallet. Sven-Helge Pedersen har arbeidet i 20 år for å ta vare på laks og sjørørret i Hardangerfjorden. Han er ikke i tvil om at oppdrettsbransjen må bære hovedansvaret, og at røm-

I 20 år har Sven-Helge Pedersen arbeidet for villaksen i Hardanger. Han mener fjorden er kolonisert av oppdrettsnæringen.

Før var Granvinsvassdraget Norges beste sjørretelv. Nå er det stille ved elva.

Foto: Eivind Kvamm-Lichtenfeld/Flickr.com

minge og lakselus er årsaken.

– Hardangerfjorden har blitt kolonisert av oppdrettsnæringen. Det er tilrettelagt for oppdrett, mens andre interesser blir ekskludert. Næringen er profesjonell og har masse penger, mens arbeidet for å ta vare på villfiskstammene ofte er dugnadsarbeid. Den regionale kystsoneplanen er bare en plan for hvordan næringen skal få vokse videre. Oppdrettsnæringen er hausset opp som «den nye oljen», men for fjorden og kysten er jeg livredd for at det blir den siste oljen, sukker Pedersen.

Solid bryllupsmiddag

Natur & miljø har fulgt Pedersen på en tur langs fjorden, fra Granvin til Norheimsund. Han husker tilbake til da Granvinsvassdraget var Norges beste sjørretelv, med fangster på over 4500 kilo i løpet av ett år.

– I dag fanges det vel rundt 100 kilo. Vassdraget er ødelagt for fiske. Da jeg var guttunge sto garnene tett i tett, både i Granvinsvatnet og i sjøen. Det går en historie om et par som skulle gifte seg en gang på 1950-tallet, og skulle ha sjørret til bryllupsmiddag. På ett kast med kastenot fikk de 150 sjøaurer. Det ble en solid bryllupsmiddag, ler Pedersen.

Dette fisket hadde bestanden tålt i generasjoner. Granvinsvassdraget var en viktig matkilde for folk i bygda. Nå er det fiskeforbud for laks, og få sjørreter igjen. Det har vært laksefiskeforbud i alle elvene i indre Hardanger siden 1997, og i de fleste elvene lenger ut i fjorden, uten at det har hjulpet. Både Eidfjordvassdraget, Fjæraelva, Hattbergselva, Granvinsvassdraget, Jondalselva, Kinso, Opo og Steinsdalselva er stengt for fiske.

Passerer lusebeltet

Villaksstammene er dramatisk redusert. På vei ut mot havet, og på vei inn igjen, må villaksen passere et stort område der oppdrettsanleggene står tett i tett, og lakselusa flourer. Problemet er aller størst for utvandrende smolt som blir infisert av lakselus på vei ut i havet, mens de ennå er små og svake. Og selv om oppdrettsnæringen har fått ned lusetallet per fisk, er antallet luseverter i fjorden så stort at lusemengden likevel blir en trussel mot villfiske. Til enhver tid står det mellom 350 og 400 millioner laks i norske oppdrettsanlegg. Den samlede norske villaksstammen er til sammenligning på rundt 400 000 individer. Det finnes altså

1000 oppdrettslaks for hver villaks i Norge.

– Lakselusa ser ikke grensene vi har satt. Hardangerfjorden har stor vannutskiftning, og det gir stor anledning til smitte. Store vannstrømmer går innom flere anlegg, og sprer lakselusa effektivt, forklarer Pedersen.

Parasitt i matfatet

Lakselus er en naturlig forekommende parasitt på villaks. Den trives imidlertid ikke i ferskvann, og ble tidligere bruke som indikator på om laks nylig var oppvandet i elvene. Tidligere var det omtrent ikke lakselus inne i fjordsystemene på våren, når smolten går ut i havet. De voksne laksefiskene var da til havs, og lusa med dem. Men nå møter smolten oppdrettsanleggene og lakselusa inne i fjorden, og lusa sprer seg lett fra tam til vill fisk. Ti lus kan være dødelig for smolten.

– Fjorden og villaksen trenger rakryggede politikere som taler deres sak, ikke bare næringens. Dette er en politisk villet utvikling, og det har ikke manglet på advarsler. Allerede i 2004 advarte Havforskningsinstituttet om for stor mengde laks i Hardangerfjorden, men næringen bare vokser, og øker dermed presset på villfiske, forklarer Pedersen.

Kampen om fjordene

Lakseoppdrett har satt sine spor i Hardanger, men er ikke den eneste trusselen mot fjorden og miljøet. Forurensning, monstremaster, kraftutbygging, vegutbygging og grustak er blant sakene som har gjort Hardanger til en «hotspot» i norsk miljødebatt. Sammen med planene for dumping av gruveavfall i andre fjorder har dette ført til fornyet kamp for å ta vare på norske fjorder, noe som dokumenteres i filmen *Kampen om fjordene*. Den er regissert av Vigdis Nielsen, har Naturvernforbundets leder i Hordaland, Synnøve Kvamme (bildet), som hovedperson, og vant publikumsprisen under filmfestivalen Eurodok 2016 i Oslo i vår.

– Det er en sterk dokumentar om makt og motmakt i kampen for å ta vare på norsk natur, sier Lars Haltbrekken, leder i Naturvernforbundet.

Mye rømt oppdrettslaks

Telling fra 2013, referert i nettavisen Sysla, viste at én av fem laks i elvene ble identifisert som rømt oppdrettslaks. Selv om næringen har fått rømmingstallene ned, er mengden fisk så stor at påvirkningen blir enorm. I 2014 rømte 287 000 laks fra norske anlegg, ifølge registreringene gjort av Fiskeridirektoratet. Det virker som et lite antall sett i forhold til de mellom 350 og 400 millioner laks som står i merdene til enhver tid, men utgjør 70 prosent av all norsk villaks.

– I tillegg er det deler av næringen som blåneker for at fisk kan ha rømt fra dem. I ett tilfelle gjorde Fiskeridirektoratet en sporring, Havforskningsinstituttet gjorde analyser, og alle piler pekte mot et par spesifikke merder på et anlegg her i fjorden. Oppdretteren nektet imidlertid, harselerte med resultatene i mediene og sa at fisken kunne komme fra Færøyene eller Skottland. Alle burde være tjent med å få bukt med slike sjarlataner. Næringen kan jo ikke være tjent med de heller, sukker Pedersen.

Etablerer genbank

Sven-Helge Pedersen er leder i Hardangerfjord Villfisklag. De er engasjert i etableringen av en genbank som skal ta vare på

genmateriale fra laks- og sjørretstammer i Hardanger.

– Dette er et unikt prosjekt. Det har aldri blitt gjort i et slikt omfang i et så avgrenset område før. Det er selvfølgelig bare et plaster på såret sammenlignet med å ha levedyktige bestander, men det er viktig å ta vare på de laksestammene som finnes her, sier han.

I fjor høst hentet de inn fisk fra 16 vassdrag spredt over hele fjordsystemet. Fisken ble fraktet i et 800 liters kar på en tilhenger festet til Pedersens bil, og fraktet til Statkrafts anlegg i Sima i Eidfjord. Den lengste turen gikk helt fra Stord, 4-5 timer unna.

I år blir oppgaven å hente inn fisk fra enda flere vassdrag.

– Det er vanskelig i små vassdrag, der fisken går opp og gyter på en natt eller to, og ut igjen. Men vi prøver igjen i år, smiler Pedersen.

Faglig seminar hvert år

Siden 2008 har han arrangert Hardangerfjordseminaret, en faglig møteplass for alle som arbeider med konsekvensene av fiskeoppdrett. Neste år blir det tiende seminaret, og Pedersen ser for seg et ekstra godt program da.

– Det er avgjørende at vi er like gode som de vi er uenige med. Seminaret er ment å være en tverrfaglig møteplass, der vi tar opp forskjellige problemstillinger rundt hva fiskeoppdrett gjør med våre felles arealer og verdier.

Han forteller om hvordan oppdrettsnæringen utfordrer allemannsretten.

– For det første er anleggene store. Men konsekvensene ved tap av fiskebestander i store områder, fiske etter førfisk, spredning av kjemikalier, fôrrester og medisiner og konsekvensene for andre arter som lever i sjøen gjør at det er et mye større område som påvirkes. Det er heldigvis en og annen i næringen som ser at dette ikke er bra også, sier Pedersen, som forteller at han synes mye av forskningen på lukkede anlegg er spennende.

– Det er jo ikke første gang vi bruker fjordene våre til næringsvirksomhet. Tungindustrien i Hardanger fikk lenge slippe ut det de ville, under mottoet «ute av syne, ute av sinn». Men vi fikk resultatene tilbake på matfatet, med giftig fisk og skaldyr. Med oppdrettsindustrien gjør vi igjen de samme tabbene som sist. Vi trenger noen som sier at dette skal vi ikke akseptere lenger, sier Pedersen. ■

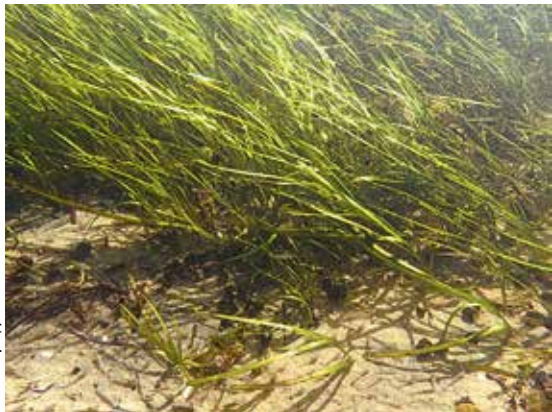

Foto: Biopix/Le Schou

Ålegressenger er sårbare for utslipp fra oppdrettsanlegg.

Foto: Mareano

Korallskoger og som ligger i nærheten av oppdrettsanlegg kan bli varig skadet. Revene er viktige for en rekke fisker og andre organismer.

Utslipp rammer havets fødestuer

Kysttorsk som forlater gyteområdene, og korallskoger, ålegress og kalkalgefelt som skades av utslipp. En fersk rapport viser hvordan oppdrettsnæringen rammer de mest artsrike naturtypene, selve fødestuene i havet.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Kystfiskerne kjenner havet på en måte forskere og forvaltere ikke gjør. De merker endringer på fangstene, ser det på hvor fisken står og hvor den ikke står. Den pensjonerte fiskeren Arnold Jensen er ikke i tvil om at oppdrettsanleggene påvirker livet i fjordene.

– I Dønnesfjorden utenfor Sørøya i Finnmark hadde de oppdrett på 1990-tallet. Da sluttet kysttorsken å gyte der. Så fjernet de anlegget, og da kom gytefisken tilbake. Nå er det igjen oppdrett i fjorden, og gytefisken er borte. I nabofjorden Breivikfjorden, hvor det ikke er oppdrett, er kysttorsken upåvirket. Tydeligere sammenheng enn det får du ikke, sier Jensen.

Utslippene fra oppdrett

Det er ikke bare kysttorsk som blir påvirket av de over tusen oppdrettsanleggene og settefiskanleggene langs norskekysten. Hele bestander av laks og sjøørret er truet av lakselus og rømt oppdrettsfisk. I begynnelsen av juni ble det klart at det nå er mer oppdrettslaks på rømmen i Hardangerfjorden enn det er villaks.

Og så er det alle utslippene. I 2015 gikk nærmere 300 000 tonn kloakk og matrester urensset ut i sjøen fra norske oppdrettsanlegg. Det tilsvarer det samlede kloakkutslippet fra en befolkning på 17 millioner mennesker, eller mer enn tre ganger Norges befolkning. I tillegg kommer løste næringsstoffer med cirka 26 000 tonn nitrogen og 4000 tonn fosfor i 2015. Samtidig øker bru-

ken av midler til lusebehandling. Bare i 2014 ble det brukt over 31 500 tonn hydrogenperoksid, nær en firedobling fra året før. I tillegg kommer tonnevis med andre lusemidler. Oppdrettsanleggene sprer også en lang rekke miljøgifter gjennom føret og midler mot begroing. Ved hvert femte oppdrettsanlegg er det nå giftige mengder kobber.

Den samlede påvirkningen av dette for livet i havet, er det ingen som kjenner.

– Katastrofale konsekvenser

– Dette er et eksperiment, i stor skala, som vi ikke aner følgene av. For det biologiske mangfoldet kan konsekvensene bli katastrofale. I de trangeste fjordene kan hele økosystem bli endret, sier Hermann Klemet Hansen, leder i Naturvernforbundets oppdrettsutvalg.

Han mener det er uforsvarlig å la oppdrettsnæringen fortsette uten å stille strengere krav.

– Det er lukkede oppdrettsanlegg som er løsningen. Der kan man ta vare på fosfor, næringsstoffer, metan og andre utslipp, sier Hansen.

– Kan ikke miste flere fjorder

Arnold Jensen begynte å fiske allerede som 15-åring. Han husker godt tiden før opp-

Utslipp fra oppdrett truer norske korallrev. Brosme og Lophelia-korall, risengrynkorall og dverg-sjøtre.

dretterne kom. Han forteller at Langfjorden i Alta og Øksfjord i Loppa kommune er eksempler på hvor galt det kan gå med gytefjordene når næringen selv får styre økningen i biomassen.

– Nå kan vi ikke miste flere gyteområder for kysttorsken. Gjør vi det, går det veldig galt. Oppdrett er ikke bærekraftig slik den drives i dag. Vi fiskere er ikke i mot oppdrett, men det må tas hensyn til både fiskeri og miljø, sier Jensen.

Ny rapport

I sin ferske rapport *Effekter av utslipp fra akvakultur* tegner Havforskningsinstituttet et bilde av en næring med omfattende utslipp, som potensielt kan skade, påvirke og endre livet i norske hav og fjorder. Her er hovedkonklusjonene:

- Mange oppdrettsanlegg ligger slik at de kan skade viktige naturtyper og arter.
- Det er svært dårlig kunnskap om effektene av utslippene.
- Naturtyper og arter som vokser og sprer seg langsomt kan bli varig skadet.
- Korallskogbunn, ålegressenger, kalkalger og grunne bløtbunnsområder er særlig sårbare.

Ålegressenger

Ålegress vokser i bløtbunnsområder ned til ti meters dyp. De har en viktig funksjon i havet, fordi de produserer mye plantemateriale, binder CO₂ og næringssalter og produserer oksygen. De er oppvekstområder for kysttorsk og viktige tilholdssteder for ål og flere andre fiskeslag. Ifølge Havforskningsinstituttet kan spredningen av næringssalter ha en negativ påvirkning hvis anlegget ligger nærmere enn 1000-1500 meter.

Kalkalgebunn

Kalkalger vokser i tepper som er opptil ti meter tykke og kan dekke områder på flere kilometer. Studier lenger sør i Europa viser at de fungerer som beite- og oppvekstområder for torsk og andre fiskearter. Sediment som inneholder hydrogensulfid, som gjerne dannes ved oppdrettsanlegg, har vist seg å være fatalt for kalkalger, og 14 dagers dekke av slikt sediment fører til 100 prosent dødelighet. Utslipp av organisk materiale påvirker også dyresamfunnene i kalkalgehabitatet ved at de fleste krepsdyr forsvinner og blir erstattet med opportunistiske børstemark, står det i Havforskningsinstituttets rapport.

Korallrev

Norge har den største kjente forekomsten av kaldtvannskorallrev. Revene er svært viktige for en rekke fiskeslag, og de huser et rikt mangfold av ulike bunndyr. Utslipp fra oppdrett kan føre til langsommere vekst hos korallene og at erosjonen på det døde korallskjelettet øker. Det forrykker en viktig balanse, noe som kan medføre til at revene krymper.

– Det er en betydelig risiko for negativ effekt av oppdrett på koraller som vokser nærmere enn 250 meter fra anlegget, står det i rapporten.

Bløtbunnsområder

Dette er strender med fin sand, mudderblandet sand eller bløtt mudder. Det myldrer av liv der, med mange ulike typer skjell, børstemark og små krepsdyr. Slike bløtbunnsområder er matfat for fugl og fisk og regnes som viktige rasteplasser for trekkfugler.

– Basert på kunnskap om spredning av næringssaltflukser rundt anlegg vet vi at vi kan få en negativ påvirkning på naturtypen dersom anlegget ligger nærmere enn 1000-1500 meter, skriver Havforskningsinstituttet i rapporten. ■

LAKSEN LEKKER – vel bekomme!

Hva skjer når kloakk, lakselus, næringsalter, matrester, lusemidler, antibiotika og miljøgifter fra 400 millioner oppdrettslaks slippes løs i norske hav og fjorder?

Her er prisen for at hele verden skal spise billig laks fra Norge.

MILJØGIFTER

Spres fra fôr og midler mot begroing. Kobber, PCB, dioksiner, furaner, klorerte pesticider, bromerte flammehemmere og tungmetaller som metylkvikksølv og kadmium. Ved 20 % av anleggene er det giftige mengder kobber.

ANTIBIOTIKA

Risiko for utvikling av resistente bakterier.
412 kilo aktiv substans

MATRESTER

Cirka 5 % av fôret havner i sjøen som uspiste pellets, kan bidra til overbelastning av økosystemer og spredning av miljøgifter. Påvirkningen er størst i strømsvake fjorder.

83 200 tonn

LAKSELUS

Spredning av lakselus, som dreper smolt av villaks og skader fisk. Hele bestander av laks og sjørret er truet av lakselus.

LUSEMIDLER

Skader plankton, dreper og misdanner skalldyr, tas opp i bunnlevende organismer og kan finnes i sedimenter 8 måneder etter utslipp. Gjør lakselus resistente mot lusemidler.

**I foret: 8000 kilo,
badebehandling: 5000 kilo,
hydrogenperoksid: 31 577 tonn**

RØMMING

Rømt oppdrettsfisk fortrenger villaksen i mange elver. Flere steder er bestandene av sjørret truet.

**1,5 millioner laks
+ 2,4 millioner smolt**

URENSET KLOAKK

Kan føre til overgjødning og nedslamming, påvirker eller skader tareskog, ålegressenger, korallrev og andre økosystemer, særlig i fjorder. Spredning av miljøgifter.

208 800 tonn

LØSTE NÆRINGSSALTER

Det største menneskeskapte bidraget av næringssalter til norsk kystvann på strekningen Rogaland-Finnmark. Bidrar til overgjødning.
**26 300 tonn nitrogen
og 3 940 tonn fosfor**

FISKEOPPDRETT PÅVIRKER ELLER SKADER

Tareskoger. Ålegressenger. Kalkalgebunn. Bløtbunnsområder. Skjellsandforekomster. Fjorder med svak strøm. Svamper. Koraller. Muslinger. Filtrerende dyr. Gyteområder for torsk. Hummer. Kamskjell. Dvergålegress. Villaks. Sjørret.

Valgets kval. Delikatessene er mange på Fisketorget i Bergen, men er alt bærekraftig? Foto: Bergen fiskemarked.

Hva i – all sjøen – skal vi spise?

Er miljøbelastningen fra oppdrett så stor at vi bør kutte ut oppdrettsfisken? Og hva slags sjømat kan vi i tilfelle erstatte den med?

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Er det bedre å spise fisken som fabrikktrålere soper opp av havet enn laks fra norske oppdrettsanlegg? Og hvordan står det egentlig til med kysttorsken, makrellen og silda? Vi har bedt en generalsekretær og en marinbiolog om råd til forvirrede forbrukere.

– Vær vanskelig!

– Nei, jeg synes ikke man kan spise oppdrettslaks med god samvittighet, sier Maren Esmark, generalsekretær i Naturvernforbundet.

Hun jobbet med fiskeri i miljøorganisasjonen WWF i en årrekke før hun fikk toppjobben i Naturvernforbundet. Hun har noen klare råd til forbrukerne.

– Vær vanskelig! Spør etter laks fra luk-

Sjekk sjømatguiden!

WWF har laget en guide for sjømat som du kan sjekke neste gang du er i fiskedisken: wwf.no/sjomat. Der er de ulike fiskeslagene merket med grønt (best valg), gult (greit valg) eller rødt (styr unna).

Best valg	Greit valg	Styr unna!
Blåskjell	Ansjos	Breiflabb
Hyse/kolje	Blåkveite	Hai og skate
Kamskjell	Brosme	Kveite (viltfanget, sør for 62° N)
Kongekrabbe	Flatøsters	Kysttorsk
Laks (ASC-sertifisert)	Kveite (viltfanget, nord for 62° N)	Norsk hummer
Pollock (Alaska)	Laks (oppdrett)	Scampi/tropiske reker
Regnbueørret (ASC-sertifisert)	Lange	Steinbit
Reker (Barentshavet)	Makrell	Torsk (Nordsjøen og Skagerrak)
Sei	Reker (Nordsjøen og Skagerrak)	Tunfisk (i sushi)
Sild	Rødspette	Uer
Stillehavsøsters	Sjøkreps	Ål
Taskekrabbe	Tunfisk (på boks)	
Torsk/skrei (Barentshavet)	Regnbueørret (oppdrett)	

Kilde: WWF

kede anlegg eller miljømerket oppdrettslaks i butikken. Og hvis de ikke har det, be dem bestille det og fortell om hvordan vanlig oppdrettsfisk påvirker miljøet. På den måten

Maren Esmark

kan vi som forbrukere legge press på næringen, sier Esmark.

Hvem vil du støtte?
Marinbiolog Per-Erik Schulze i Naturvernforbundet mener oppdrettsbransjen

har en stor jobb å gjøre.

– Jeg har ikke noe prinsipielt mot oppdrettsfisk, men bransjen og politikerne må få kontroll på all rømmingen, spredningen av lakselus og alle utslippene. Jeg vil ikke fraråde folk å kjøpe oppdrettsfisk, for det er næringen selv og politikerne som er ansvarlige, sier Schulze.

Han mener likevel at forbrukerne står overfor et viktig valg. Ønsker du å støtte lokale fiskeutsalg og kystfiskere, som høster av de naturlige bestandene, eller skal pengene gå til noen store oppdrettsselskaper med stor miljøbelastning?

Oppdrett er ikke viktig

– Norge har en de få kyststrekningene i ver-

den med fjorder og skjærgård, og vi har noen av verdens største fiskebestander.

Utslipp, oljevirkosomhet og overfiske har langt på vei ødelagt Skagerrak og Nordsjøen, og vi står nå i fare for å ødelegge

enda mer, blant annet på grunn av all oppdretten. Lakseoppdrett er ikke viktig for Norge. Det som er viktig er muligheten til å høste sjømat nå og i alle generasjonene som kommer. Og så kan vi gjerne ha fiskeoppdrett, men da må den bli bærekraftig, sier Schulze.

Per-Eriks tips

Neste gang du kjøper sjømat, tenk på følgende:

1. Åpenbar miljøbelastning?

Kystfiske er som regel bedre enn trålfiske og oppdrett.

2. Transportavstand.

Kortreist fisk er bedre enn fisk som har reist langt.

3. Hvordan er fisken fanget?

Krokfiske er bedre enn trål, snurrevad og not. Sjark er bedre enn tråler. ■

Per-Erik Schulze

Foto: Jo Straube

Kjøp miljømerket fisk!

Som miljøbevisst forbruker bør du lære deg to miljømerker. ASC er for oppdrettsfisk og MSC er for villfisk.

ASC

WWF og en nederlandsk miljøorganisasjon står

bak ASC (Aquaculture Stewardship Council). – Miljømerket viser forbrukerne at sjømaten kommer fra havbruk som har minimert påvirkningene på miljøet og samfunnet, ifølge WWF.

MSC

For å kunne merke fisk med MSC (Marine Stewardship

Council) må fisken være fra bærekraftige bestander, miljøpåvirkningen ved fisket må være minimert og fisket må følge gjeldende lover.

– Når du ser sjømat med det blå MSC-miljømerket, kan du føle deg trygg på at den kommer fra et sertifisert bærekraftig fiskeri, står det på MSCs hjemmeside.

Foto: Jon Anders Skau

– Spis blåskjell, folkens!

Forfatter og biolog Marte Rostvåg Ulltveit-Moe vet hvordan man kan få miljøvern og matlaging til å henge sammen.

Marte Rostvåg Ulltveit-Moe, her fotografert i Nedre Timenes naturreservat i Kristiansand.

Marte er biolog og har tidligere jobbet i Oikos og Naturvernforbundet. Nå sitter hun i Kristiansand bystyre for Miljøpartiet de Grønne. I 2013 ga hun ut boka «Spis Sørlandet», som handler om hvordan man kan bruke kortreiste råvarer når de er på sitt beste. Her deler hun sine beste råd og oppskrifter med deg som vil spise bærekraftig sjømat.

1. Fisketur er bra

Mye av fisken som spises i Norge om sommeren er selvfisket eller fått av familie og venner. Fisketurer bidrar til naturglede og forståelse av livet i havet.

2. Spis mer blåskjell, folkens!

Blåskjell filtrerer vann, spiser alt fra plankton til dødt organisk materiale og kan forebygge algeoppblomstringer. Blåskjelloppdrett er derfor en god idé. Spis mer blåskjell!

3. Spis fremmede arter

Fremmede arter som lager ugreie i økosystemene bør vi spise opp. Her snakker vi blant annet kongekrabbe og stillehavsøsters (og de smaker heller ikke så verst...)

4. Bruk hodet

Bestandene av sei og sild er i god form, og krabbene har det også greit. Kysttorsken er truet, men skreien er i god form. Lofottorsk er altså et bra valg på vinteren. ■

Natur & miljø har fått trykke et knippe utvalgte oppskrifter fra Marte Rostvåg Ulltveit-Moes bok *Spis Sørlandet*.

Blåskjellgryte med chili

1 kg ferske blåskjell
1 liten løk
1 teskje tørka chili

Finhakk løken. Skyll blåskjellene og sortér dem: Alle som er ødelagt, og alle skjell som ikke lukker seg når du kaker på dem skal kastes. Hvis blåskjellene er høstet siste 2 dager (spør i butikken hvis du bruker kjøpeskjell), så inneholder de såpass mye saltvann at det ikke trengs væske i gryta. Ha skjellene i gryta sammen med løk og chili, og skru på varmen. Skjellene blir kokt i sitt eget vann. Hvis butikken er usikker på hvor lenge det er siden blåskjellene ble høstet, så ha 1 dl vann og 1/4 teskje salt i gryta. La dem koke i 4-5 minutter. Alle skjell som ikke har åpnet seg etter koking, skal kastes.

Servér blåskjellene med tynne skiver ristet grovbrød og godt smør.

Stekt makrell

1 makrell per person
3 poteter per person
Olivenolje til potetene
Smør til fisken
Rømme til servering
4 spiseskjeer hvetemel
Salt, pepper
Maineper, reddiker og ruccola

Vask potetene og skjær dem i 4-6 båter (med skallet på). Hell 2 spiseskjeer olivenolje i langpanna, og legg potetbåtene i panna. Ringle 3 skjær

Foto: Jon Anders Skau

olivenolje over potetene, og rør rundt så alle flatene får litt olje på seg. Salt potetene forsiktig. Sett langpanna i ovnen og steik ved 200 grader i ca. 40 minutter. Snu potetbåtene to ganger underveis.

Vend makrellfiletene i hvetemel, dryss over litt salt og stek dem i 3-5 minutter på hver side i smør. Skrell mainepene og skjær grønnsakene i serveringsbiter. Servér makrellen med grønnsaker, rømme og stekte potetbåter.

Seibiff med løk

Klassisk seibiff bør serveres med sitron, gulrot og en raus porsjon nystekt løk.

200 gram beinfri fersk seifilet per person
2 spiseskjeer hvetemel
1 teskje salt og 1/2 teskje pepper
3 små ferske løk per person
Smør til steking
1 sitron

Foto: Jon Anders Skau

Skrell løken og skjær den i tynne ringer. Stek den gyllen i smør. Dette tar litt over ti minutter. Legg løken i en skål med lokk så den holder seg varm. Bland mel, salt og pepper på en flat tallerken, og vend fiskestykkene i melblandingen rett før fisken legges i varm stekepanne. Steketiden avhenger av tykkelsen på fileten. Servér seibiffen med løken, rømme, rå gulrøtter, sitronskiver og kokte poteter.

Fiskepanne til fest

Foto: Jon Anders Skau

(til 8 personer)
1,6 kilo fersk sei uten bein
Smør til forma
4 løk
4 gulrøtter
1/2 sellerirot (ca. 200 gram)
2 purrer
En bit fersk ingefær (ca. 50 gram)
1 dl fløte
1/2 dl hvitvin
Salt og pepper
Gulost til gratinering

Skrell grønnsakene og del dem i små biter. Smør ei langpanne med smør og legg de fire grønnsakslagene i hvert sitt hjørne. Del seien i porsjonsstykker og legg dem i midten. Skrell ingefæren og

del den i fyrstikktynde staver, spre dem over fisken. Hell fløte og hvitvin over panna, dryss salt og pepper på fisken, og dekk langpanna med gulrotskiver.

Stekes ved 200 grader i ca. 40 minutter. Serveres med kokte poteter.

Fiskegryte til én

1 skive fersk seifilet uten bein (ca. 200 gram)
2 poteter
1 gulrot
1 løk
1 skive sellerirot (ca. 100 gram)
1 spiseskje smør
1 dl vann
1 spiseskje eddik
Salt og pepper

Legg en spiseskje smør i bunnen av gryta. Skrell potetene og skjær dem i åtte deler, og legg dem i gryta. Skrell gulrota og skjær den i biter. Hakk løken. Skjær sellerirot i fyrstikktynde staver. Putt grønnsakene i gryta og fiskefileten på toppen. Salte og pepe fisken, hell over vann og eddik. La det koke i 12-15 minutter. Serveres med tynne purre-ringer eller årets første grasløk.

Foto: Jon Anders Skau

Foto: Anne-Karin Daniloff

Grieg Seafoods lakseslakteri i Kåfjorden i Alta. Sannsynligvis rømte store mengder slakteklar laks herfra i 2013.

Historien om en lakserømming

Anne-Karin Daniloff opplevde en lakserømming nær sagt på trammen. Men å rapportere slikt er ingen enkel sak. Tre år etter er saken fortsatt ikke ferdig etterforsket, selv om oppdrettsselskapet innrømmer de faktiske forhold.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

– Noen hadde lagt ut bilder av at de tok godt med laks på stang ute i fjorden. Det ligger et lakseslakteri her i Kåfjorden i Alta, og jeg tenkte at det kunne være rømt oppdrettslaks. Jeg tok kontakt med de som hadde lagt ut bildene, men allerede der var det vanskelig. Det var mange som sto og fisket, og en av de sa «oi, kommer du her nå? Vi hadde håpet å få være i fred og fylle fryseboksen selv», forteller Daniloff.

Forskere mener at 15 000 slakteklar oppdrettslaks på mellom fire og sju kilo rømte

fra fiskeslakteriet i Kåfjorden. Bare rundt en tidel ble fisket opp igjen. Resten slapp rett ut i en nasjonal laksefjord, nær innløpet til den ikoniske Altaelva.

Ingen stilt til ansvar

Daniloff er medlem i Naturvernforbundets nye fiske- og oppdrettsutvalg. I 2013 fikk hun denne lakserømmingssaken rett utenfor stuedøra. Hun meldte rømmingen til politiet. Ennå er ingen dømt, ingen stilt til ansvar. Selv om man etter all sannsynlighet vet hvor fisken kommer fra, hvor den har rømt fra og hva som har skjedd, har saken stoppet opp hos politiet.

Ifølge Daniloff nektet Grieg Seafood, som driver lakseslakteriet i fjorden, for at fisken kom fra dem. De hadde hatt ut dykkere, og ingen nøter i deres oppdrettsanlegg var skadet. De sa til Daniloff at de regnet seg ferdig med saken, men valgte etter kort tid å samarbeide med politiet.

– Jeg spurte om Grieg ville søke videre, men da nærmest lo de av meg og sa at det ikke var deres jobb. Jeg ble innkalt til avhør hos politiet, og fortalte alt jeg visste. I mellomtiden hadde jeg blitt kontaktet av noen som står nær lakseslakteriet, som kunne fortelle at innholdet i en hel brønnbåt hadde gått på fjorden. Tusenvis av slakteklar oppdrettslaks. Dette fortalte jeg til politiet. Likevel tok det månedvis før det ble gjennomført avhør av de ansvarlige ved slakteriet, sier Daniloff.

Fabrikksjef Roger Pedersen ved Grieg Seafood har blitt forelagt Daniloffs kritikk.

– Grieg Seafood har hele veien vært åpen og stilt seg til rådighet med all den informasjon politiet har bedt om i saken, samt at flere ansatte har bidratt med opplysninger i forbindelse med avhør, sier han.

Feit oppdrettslaks ble fisket rundt Kåfjorden etter rømmingen i 2013.

Foto: Anne-Karin Daniloff

– Dårlig fremdrift i etterforskningen

Politiet bestemte seg for å legge saken til reinpolitiet. De har naturlig nok ikke spesiell kompetanse på laks, havbruk og akvakulturloven.

– Det kan ikke være riktig å legge store, kompliserte saker som denne til små enheter innen politiet eller små lensmannskontorer. Der stopper det opp. Det fører til at alvorlig miljøkriminalitet ikke engang blir etterforsket! Det er fortvilende, sier Daniloff.

Anne-Karin Daniloff fikk en lakserømming rett utenfor stuevinduet.

– Saken er fortsatt til vurdering, og jeg tror ikke vi kommer helt i mål med den saken. Fremdriften på etterforskningen har vært særdeles dårlig. I tillegg har vi ikke fått svar på sentrale spørsmål vedrørende uaktsomhet og subjektiv skyld, sier politiadvokat Thomas Darell i Vest-Finnmark politidistrikt.

Økokrim ser på rømming av oppdrettsfisk som et stort problem.

– I utgangspunktet ønsker ikke oppdretterne at fisken rømmer, men for å forhindre straff unnlater de å melde fra, eller de iverksetter andre tiltak for å forhindre at rømmingen blir oppdaget. Det er også avdekket dumping av død fisk for å spare penger. Det foreligger informasjon om at oppdrettere samarbeider med brønnbåtrederier for å skjule rømming, og at ansatte blir pålagt å tie om lovbrudd, skriver Økokrim i sin trusselvurdering for miljøkriminalitet i 2011-2012.

Merking og lukking

Daniloff mener lukkede anlegg, sammen med tvungen merking av all oppdrettsfisk, vil være viktige tiltak for å få miljøproblemer i næringen under kontroll.

– Med merking kunne vi ha visst hvor fisken kom fra, hvilken brønnbåt den hadde rømt fra, og hvem som var ansvarlig. Da kunne vi ha plassert ansvaret. Nå ligger det åpent for ansvarsfraskrivelse og benektelse fra næringen, sier Daniloff.

Hun vil ha lukkede anlegg for å få kontroll på hva som går inn og ut, både av fisk, medisiner, fôr og utslipp. I tillegg ønsker hun en avgift på forurensning fra oppdrettsanlegg.

– Det skal ikke lønne seg å slippe ut forurensning, uansett hvor den kommer fra. En

avgift vil gjøre lukkede merder mer lønnsomt, og gi forgang i de nødvendige endringene. Nå haler næringen ut tiden så mye de kan, mener Daniloff.

Vet hva fisken er verdt

Hennes far var fisker i fjordene ved Alta. Hun mener fjordene endret seg betraktelig da oppdrettsnæringen gjorde sitt inntog.

– Da oppdrettsanleggene kom til fjorden, merket vi hva de gjør med en fjord. Den ville fisken trekke til merdene for å spise overskuddsfôr, og blir feilernært. Utslipp av kloakk og næringssalter endrer fjorden i lang tid, sier Daniloff.

– Jeg har aldri truffet noen som var mer lidenskapelig opptatt av livet i sjøen enn min far. Jeg glemmer ikke hva jeg så i hans øyne da han snakket om hva laks betydde for ham. Laksen var sommerens mulighet til å spise seg mett. Når man ikke har annet enn fisk og poteter trenger man fet fisk også, det er ikke nok med torsk og sei. Nå er laksestammene desimert, og kysttorsken sliter. Jeg er ikke fisker, men vet likevel hva fisken er verdt, sier Daniloff.

– Og den er verdt mer enn industrianlegg med laks?

– Definitivt. Det skal leve folk etter oss. ■

«Egget» fra Hauge Aqua er en av mange kreative forslag til hvordan lukkede oppdrettsanlegg kan designes.

Kan lukking være løsningen?

Natur & miljø har snakket med mange kilder om laks. De aller fleste er enige om at oppdrettsnæringen har store miljøutfordringer. De fleste er også enige om at oppdrettslaks er ok mat, men at man må løse miljøproblemene før man kan spise den med helt ren samvittighet. Én løsning trekkes frem av alle: Lukkede anlegg.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

Men hva ligger i begrepet «lukkede anlegg»? Hva skjer innen forskning på dette? Blir det ikke veldig store, prangende inngrep i sjøen eller strandsonen av slike? Og er det økonomisk forsvarlig? Vi ringte til forskningssenteret CtrlAQUA, som samordner forskningen på lukkede anlegg i Norge. Seniorforsker Bendik Fyhn Terjesen er leder for forskningssenteret, og tror lukkede anlegg, i en eller annen form, kan være med på å løse problemene oppdrettsnæringen har i dag. Men ikke bare det: han mener også forskningen som gjøres kan løfte hele næringen til et nytt nivå.

– Høyere potensial enn dagens teknologi

– Det snakkes som om lukkede anlegg er et nødvendig onde for å få kontroll over problemene. Jeg mener det er en videreutvikling av fiskeoppdrett som kan gi mye mer kontroll både over miljøpåvirkningene og produktet, som kan bedre fiskevelferden og ytelsen og på sikt redusere næringens kostnader, sier Terjesen offensivt.

– Det var store ord?

– Ja, men vi er overbevist om at lukkede anlegg på sikt gir et høyere potensial enn dagens teknologi. Nå ønsker vi å drive forskningen videre så den lukkede teknologien kan bli en ny standard i næringen, sier Terjesen.

10-12 konsepter testes i sjøen

Han skiller mellom to typer lukkede anlegg: helt lukkede anlegg på land, og semi-lukkede anlegg i sjøen.

– Semi-lukkede anlegg i sjø består oftest av svære kar, poser eller rør som vannet går gjennom. Vanninntaket legges lavere i sjøen enn der lakselusa normalt opererer, og forrester, avføring og andre utslipp fra anleg-

Foto: Bendik Fyhn Terjesen

Semi-lukkede anlegg i sjøen er en av løsningene det forskes mye på.

get kan renses, forklarer Terjesen. Han viser til flere prosjekter der det foregår storskala uttesting av slike anlegg langs hele kysten, både i Sunnhordland, Smøla, Brønnøysund og flere steder.

– Alt i alt er det vel mellom 10 og 12 ulike konsepter under testing nå, forteller Terjesen.

Ressurskrevende på land

Lukkede anlegg på land testes også ut flere steder. Slike anlegg regnes som mest aktuelle for liten fisk. Hvis man bygger helt lukkede anlegg som fisken kan stå i frem til den er rundt én kilo, kan du halvere tiden i åpen sjø. Det reduserer luseplagen og miljøpåvirkningen, sier Terjesen.

– Vi ser om slike anlegg kan redusere eller fjerne behovet for lusebehandling. Klarer vi det, vil vi redusere kjemikaliebruken og fotavtrykket til næringen betydelig. Da kan vi

også holde produksjonen innenlands. Det er mye som kan løses uten at fisken nødvendigvis står i lukkede anlegg hele tiden, sier Terjesen.

– Fenomenal interesse

Han forteller om en fenomenal interesse fra næringen, og mange av de største aktørene er med på forskningsprosjektene til CtrlAQUA. Myndighetenes satsing på utviklingskonsesjoner vil kunne få frem enda flere tester av lukkede anlegg, tror han.

– Det er flere interessante konsepter på tegnebrettet. Det er ikke gitt utviklingskonsesjoner til noen lukkede anlegg ennå, men vi forventer at det kommer, sier Terjesen.

Så gjenstår det å se om lukkede anlegg, enten det blir på land, eller til sjøs, gjennom hele fiskens livsløp eller bare den første kiloen, blir en del av løsningen på oppdrettsnæringens utfordringer. ■

Medlemsbutikken

www.naturvernbutikken.no

Du får rabatt ved kjøp av varer i medlemsbutikken og du støtter Naturvernforbundet!

SE FLERE PRODUKTER PÅ
WWW.NATURVERNBUTIKKEN.NO

Medlem
230,50

Ikke-medlem 268,-

Fuglekasse i tre, stær- eller meisekasse

Fuglekasse som byggesett. Enkel og solid fuglekasse av ubehandlet norsk furu. Byggesettet inkluderer nødvendige spiker og skruer. Du trenger bare hammer og stjerneskrutjern for å sette sammen kassen. Vennligst spesifiser ved bestilling om du ønsker stær- eller meisekasse.

Plakat Fuglebilder

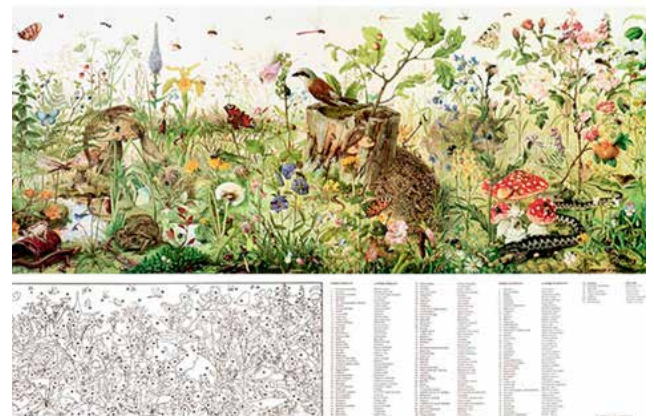
Fugleplakat størrelse: 100 x 70 cm.
Fuglefoto: Helle Naturfoto.

Medlem
125,-

Ikke-medlem 145,-

Fuglearter på plakaten: Linerle, Toppsmeis, Kjernebiter, Sidsvans, Låvesvale, Svarttrost, Spettmeis, Gråspurv, Bjørkefink, Pilfink, Nøtteskrike, Grønnfink, Taksvaler, Munk, Kjøttmeis, Rødstrupe, Gråtrost, Stær, Dompap, Flaggspett, Gulspurv, Trekryper, Kråke, Blåmeis.

Trykket hos det miljøvennlige kvalitetstrykkeriet Kai Hansen.

Plakat "I naturen"

Myldreplakat med utrolig detaljrikdom fra en norsk eng. Stor vakker naturplakat, med artsliste og identifikasjonsskisse påtrykket under bildet. Mangfold av norske dyr og planter. Fin for både barn og voksne, og for de som jobber med utdanning og i grunnskolen. Størrelse: ca. 67 x 100 cm. Tegner: Anders F. Kaardahl. Trykket på godt, tykt papir. Nederste del av plakaten viser navn og plassering av alle planter og dyr på plansjen.

Medlem
192,-

Ikke-medlem 223,-

Insektsglass

For den spirende entomolog er dette insektglasset en nødvendighet! Fang insektet inne i en trygg og sikker beholder for nærmere undersøkelse. Glasset har forstørrelsesglass i lokket slik at du kan ta en nærmere titt. Størrelse: 7,6 cm x 6,4 cm

Medlem
75,-

Ikke-medlem 87,-

Sitteunderlag

Sitteunderlag i tovet ull. Størrelse 43 x 43 cm.

Medlem
129,-

Ikke-medlem 150,-

Felthåndbok fugler i nærmiljø

Boken presenterer 80 fuglearter som finnes spredd over det ganske land. Fuglearter i Norge beskrives grundig - utseende, forekomst, lyder, hekking og observasjonstips - og med fotografier. Det gis mange tips om hva vi kan gjøre for å få et artsrikt fugleliv rundt oss: foringstips og fuglekasser, vegetasjon som gir mat og beskyttelse og hvordan vi kan legge forholdene til rette for artsrikt hekking. 192 sider. Plastomslag for bedre holdbarhet i felt. Forfatter Olav Hogstad. Revidert utgave, 2008. Cappelen's Naturhåndbøker.

Medlem
172,-

Ikke-medlem 200,-

Medlem
162,50

Ikke-medlem 189,-

Langarmet t-skjorte, dame

Nydelig langarmet t-skjorte i 100 % økologisk bomull. 120 g/m². Leveres i farge gråmelert med Naturvernforbundet sin logo trykket på venstre bryst. Kommer i str. XS-XXL.

Medlem
168,-

Ikke-medlem 195,-

Langarmet t-skjorte, herre

Tøff langarmet t-skjorte i 100 % økologisk bomull. 120 g/m². Leveres i farge gråmelert med Naturvernforbundet sin logo trykket på venstre bryst. Kommer i str. S-XXL.

Medlem
189,50

Ikke-medlem 220,-

Salvage t-skjorte, unisex

Salvage er et 100 % resirkulert produkt. Inneholder 60 % resirkulert økologisk bomull/ 40 % resirkulert polyester. Velg mellom fargene rosa, blå og grå. Kommer i str. XS-XXL.

Eva Solo Orkidépotte

Eva Solos orkidépotte er en selvannende orkidépotte som gir orkidéen optimale vekstforhold. Den stilfulle og nordisk elegante potten passer perfekt i et moderne hjem. Potten består av en inner- og ytterpotte og pottens innerdel er utstyrt med en nylonveke i bunnen. Når du vann i ytterpotten, suger orkidéen selv opp den mengden vann den trenger via veke. Glasert fajanse, 17 cm høy.

Medlem
300,50

Ikke-medlem 349,-

Eva Solo urtepotte

Den selvannende urtepotte gjør det enkelt å kunne ha friske krydderurter på kjøkkenet. Plantene får optimale vekstbetingelser ved hjelp av en nylontråd som ligger i bunn av potten. Planten suger opp den mengde vann den trenger for å holde seg frisk og grønn. Holder vannet opptil 7-10 dager. Format: Ø 11 cm.

Medlem
257,50

Ikke-medlem 299,-

Dyr på bondegården

Super søte dyr. Er myke og derfor lette for selv mindre barn å holde fast i. Kan flyte i badekaret. Godkjent allerede fra 18 måneder.

Medlem
148,-

Ikke-medlem 172,-

Medlem
129,-

Ikke-medlem 150,-

Håndveske til å fargelegge

Fargelegg og pynt din egen veske! Det følger med farger, glitterlim og fine stener. Vesken har strektegninger på begge sider.

Naturvernforbundet

Nr. 2 - 2016

BESTILL SELV PÅ WWW.NATURVERNBUKETTEN.NO ELLER Fyll ut denne kupongen

Porto og ekspedisjonsgebyr på 95,- tilkommer ved bestilling.

Vennligst merk at kupongbestillinger vil forhånds-faktureres. Faktura sendes per e-post om dette er oppgitt i feltet under, ellers per post. **VARER VIL IKKE BLI SENDT FØR FAKTURA ER REGISTRERT BETALT.**

FORNAVN		ETTERNAVN	
ADRESSE			
POSTNR	POSTSTED		
MEDLEM JA ☐ NEI ☐	E-POST/ TLF		

Ønsker å bli medlem (Hovedmedlemskap er kr 200,- første år og kr 390,- de resterende år.)

ANTALL	VA RENA VN	FARGE	STR
ANTALL	VARENA VN	FARGE	STR
ANTALL	VARENA VN	FARGE	STR
ANTALL	VARENA VN	FARGE	STR

Sendes til Aksess & Daylight AS, Verpetveien 30, 1540 Vestby. Kundetelefon: 64 98 05 10.

Ingrid Skjoldvær er klar for lunsj. Og møte. Samtidig. Miljøproblemene tar nemlig ikke lunsjpause.

Foto: Kristian Skjellum Aas

Musikalsk miljøleder

Når Ingrid Skjoldvær blåser i fløyta, skjelver gruveindustrien i buksene. Hun startet sin karriere som Natur og Ungdom-leder med tre strake aksjonsuker i lenker på et fjell i Sunnfjord. Nå vil hun gjøre miljøbevegelsen attraktiv for flere og stanse oljeindustriens marsj mot nord.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

- Torsdag og fredag er jeg i Tromsø, i dag har jeg fire-fem møter og skal planlegge Arendalsuka, og du skal vel til Førde, og...

Fire ungdommer sitter inne på et støvete møterom i en skakk og loslitt bygård i en av Oslos nyhippe områder. Et par andre er med på møtet på Skype. Uka går gjennom, planer legges. Her styres Norges fremste miljøorganisasjon for ungdom. I snart 50 år har Natur og Ungdom skolert, lobbet, aksjonert og diskutert for å gjøre Norge og verden mer miljøvennlig. Organisasjonen er snart dobbelt så gammel som sin egen øvre aldersgrense, men lever likevel i beste velgående. Medlemstallet og aktiviteten er på vei oppover, og de har nær 8000 medlemmer og rundt 90 lokallag over hele Norge. Og Ingrid er lederen for dem alle.

Ingen snikksnakk

- Det er frekt hvordan (olje- og energiminister) Tord Lien regelrett driter i Paris-avtalen og verdens framtid, sa hun til oljenettstedet Petro.no tidligere i år. Natur og Ungdom er ikke kjent for å pakke inn argumentene i tåkeprat, og Ingrid er også opptatt av å gi klar beskjed. Hun kommer opprinnelig fra Sortland i Vesterålen, midt i torskens rike og området

Foto: Amanda Iversen Orlich/Natur og Ungdom

Ingrid Skjoldvær på aksjon på Engebøfjellet med Aslak Heika Hætta Bjørn.

oljeindustrien har lagt sin elsk på.

– Det var på grunn av planene om oljeutvinning at vi startet lokallag i Sortland. Nå har vi vunnet den kampen flere ganger, og jeg tror vi har gjort mye riktig. Debatten dreier seg ikke bare om å verne havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja lenger, nå har det blitt en reell debatt om oljeutvinningstempoet ellers også. Men vi trenger å gjøre noe med våre politikere. Det er et stabilt flertall i folket mot oljeutvinning her, mens politikerne er for. Skal vi sikre en varig seier, må vi nok snu Arbeiderpartiet, analyserer Ingrid.

– Men vern kan også endres. Vi må også gjøre noe med tankesettet på hvordan vi forvalter oljen vår. I dag har vi en stabilt høy utvinning, og søker å utvinne olje fra stadig nye områder. Det harmonerer dårlig med Parisavtalen og behovet for kutt i utslippene av klimagasser, slår Ingrid fast.

Veien til Arendal

– Kom, vi tar trikken!

Møtet er over, uka er planlagt. Første stopp er i Næringslivets hus på Majorstuen i Oslo. Energi Norge vil arrangere en debatt under Arendalsuka i august, og skal ha drøftingsmøte med flere miljøorganisasjoner og miljøstiftelser om hvordan debatten bør legges opp. Natur og Ungdom er en velansett partner, også for næringsorganisasjoner. Ingrid skrider selvsikkert gjennom sikkerhetskontrollen, og tar heisen opp til møtelokalet.

– Skal vi ha grillmat? Vil folk ha mat før eller etter møtet? Hvilken dag skal det være? Hvor mange politikere skal være med, og fra hvilke partier? Er ikke han Snorre Valen ganske festlig? Forslagene kastes over bordet til kommu-

nikasjonsdirektør Eivind Heløe i Energi Norge. Ingrid er ikke den som sier aller mest, men det hun sier blir tydelig tatt seriøst av de andre, og flere ganger snur hun samtalen i den retningen hun ønsker.

– Skal vi diskutere fremtidens arbeidsplasser? Hva skal de være? Alt annet enn olje, eller skal vi spesifisere? Kan vi dra med ideer fra «Broen til framtiden», samarbeidet der de drøfter klimaarbeidsplasser? Norge er et attraktivt land for industri. Norge er i oljetåka. Hvilken retning vil vi at debatten skal ta, og hvem skal holde innledning?

Så er møtet ferdig. Ingrid kjenner alle andre på møtet, og må slå av en prat med de fleste. Som leder må hun forholde seg til alle, fra det yngste lokallagsmedlem til statsråder, bedriftsledere og opinionsdannere.

– Jeg føler i hvert fall at de som er inne i miljøgamet har respekt for oss, konstaterer Ingrid på trikken tilbake til kontoret.

Blåste i fløyta

Egentlig skulle hun bli fløytist. Hun begynte da hun var ni, har spilt i korps og i Barents Ungdomssymfoniorkester og gikk musikklinja på videregående.

– Men musikk læreren min sa at hvis jeg skulle satse, måtte jeg velge mellom fløyte og miljøvern. Og nå er jeg her, smiler Ingrid på trikken på vei tilbake til Natur og Ungdoms noe loslitte kontorer.

Engasjementet for miljøvern tok henne tidlig. Hun har vært aktiv i Natur og Ungdom fra hun var 14 år, og ble kåret til Årets sortlending i 2009 av lokalavisa for sitt miljøengasjement. Hun har vært i Oslo i mange år nå, og bor sentralt i byen. Men Natur og Ungdom-lønna er ikke den største i verden, og fristelsene er mange.

– Jeg bor på Grünerløkka, og hver dag når jeg går hjem går jeg forbi kafeer og butikker med masse lekkert. Innimellom tenker jeg at det hadde vært greiere å bo i Indre Billefjord, der er det ikke så mye å bruke pengene på, gliser Ingrid.

– Går litt lenger

Hun grabber med seg en yoghurt og noe frukt og løper inn i den nybygde ekspedisjonen, den eneste delen av Natur og Ungdoms lokaler som ser noenlunde tidsriktig ut.

– Jeg må spise lunsj samtidig som jeg har møte med naturgruppa, så møtes vi hos Kristelig Folkeparti etterpå, sier Ingrid.

Miljødelegatsene tar nemlig ikke fri. Kris-

telig Folkeparti har fått ny generalsekretær, den hjemvendte UNICEF-ambassadøren og FN-spesialutsendingen Hilde Frafjord Johnson. Hun vil gjerne briefes om norsk miljøpolitikk, og da må Ingrid være til stede. Ingrid snakker om deponier av gruveavfall i norske fjorder, klimarettferdighet og bistand. Om stabilitet i støtten miljøorganisasjoner får, og om oljeutvinning. Andre miljøorganisasjoner er også til stede, og gir Krf både ris og ros, samt tips på veien videre. På veggen henger partiets siste store stjerne, Kjell Magne Bondevik, på en gammel valgplakat med slagordet «Stem på en statsminister». Frafjord Johnson er fornøyd. Det samme er Ingrid.

– Det er viktig med slike møter, men det må ikke bare bli dialog og lobby. Vi må ikke være for forsiktige. Natur og Ungdom sin rolle er å være radikale, å gå litt lenger enn de etablerte, mener Ingrid.

Tre uker på fjell

Det beviste Ingrid på starten av sin ledergjerning. I vinter aksjonerte Natur og Ungdom i tre uker i strekk mot Nordic Minings prøveboringer på toppen av Engebøfjellet i Sunnfjord. Bli prosjektet utbygd, vil det bety 11 tonn gruveavfall i minuttet, rett ut i en av Norges reneste fjorder, vernet som nasjonal laksefjord. I bakhodet lurte også gruveplanene i Repparfjord i Finnmark, en annen nasjonal laksefjord som skal fylles med gruveavfall. Natur og Ungdom arbeider heftig mot prosjektene sammen med andre miljøorganisasjoner, fiskeriinteresser, fagfolk, Sametinget og mange andre. Internasjonal støtte har de også fått.

– Vi begynner å få mye bra ut av våre europeiske nettverk. Vi har også hatt et kjempesamarbeid med Naturvernforbundet i gruvesaken. Vi har i det hele tatt fått et veldig godt samarbeid, med takhøyde og rom for å være uenige i enkeltsaker. Det er fint å ha ansvarlige foreldre, smiler Ingrid, og fortsetter:

– Men Naturvernforbundet bør bli flinkere til å prioritere. Det er viktig å prioritere noen hovedsaker, vi har begrensede ressurser og klarer ikke å løse alt samtidig.

Spesielt i vindkraftsaken har det innimellom stormet i forholdet mellom ungdom og voksne.

– Men Naturvernforbundets rolle er også verdifull, og bidrar til å gjøre vindkraftprosjektene bedre. Jeg opplever ikke motsetningene som noe stort problem, sier Ingrid.

Så snurrer hun videre, klar for å ta ungdomsorganisasjonen til nye høyder. ■

La naturen gå i arv!

Lakselus, utslipp av kjemikalier og rømming av oppdrettsfisk truer den norske villaksstammen. Vi trenger din hjelp for å ta vare på ørret og villaks i norske elver og fjorder.

Foto: Hans Kristian Krogh-Hansen

Bli fast giver! Fyll inn skjemaet nedenfor og send inn.

Eller send SMS med NATURVENN til 2377 og vi sender deg informasjon i posten.

Jaa! Jeg vil bli Naturvenn (fast giver):

Fyll ut hvite felter. Vennligst bruk blokkbokstaver.

Mottaker:

Norges Naturvernforbund

Mottakers konto:

7874 05 56028

Avtale Giro

Personopplysninger

Navn:

Adresse:

Postnr:

Sted:

Telefon:

Epost:

Personnummer
11 siffer*:

Belast mitt konto nr:

KID:

(Fylls ut av oss)

Jeg ønsker ikke varsel i forkant av hver betaling.

Jeg ønsker at min konto bli trukket hver måned med:

125 kr

annet beløp:

Beløpsgrense pr trekk:

Beløpsgrense pr trekk kreves av Finansavtaleloven. Hvis beløpsgrense ikke fylles ut, vil den bli satt til 800,- pr trekk. Du vil ikke bli trukket som avtalte.

Sted, dato og underskrift:

Kupongen sendes med evangsendingssvare eller til:
Naturvernforbundet, Mariboegate 8, 0183 OSLO

Naturvernforbundet

*Oppgi personnummer dersom du ønsker skattefordrag for gaver som årlig utgjør mellom 500 og 12000 kr. Vi vil rapportere støtten til Skattedirektoratet. I januar/februar vil du få tilsendt en bekræftelse på innberettet beløp, og beløpet kommer på selvangivelsen.

La naturen gå i arv!

 Naturvernforbundet

I over hundre år arbeid har vi vist at naturvern nytter. Ønsker du å etterlate en gave for å sikre våre felles naturverdier, kan du testamentere et beløp til Naturvernforbundet.

Familie kommer alltid først. I Norge er det arveloven som bestemmer hvordan arv fordeles. Du kan trygt velge å donere til gode formål og samtidig sikre at barn og ektefelle får sin del. Størrelse på donasjon ved arv er det du som velger.

Les mer på www.naturvernforbundet.no/testament

www.Naturvernforbundet.no | Tlf: 23 10 96 10 | naturvern@naturvernforbundet.no

Foto: Jan Østeng Hov

Naturvernforbundet
Svarsending 0362
0090 Oslo

Riv av, brett og siff sammen og send inn. Porto er allerede betalt.

Ida fiksa det!

Ida Welhaven Heiberg har reparert to flotte stoler og er vinner av Naturvernforbundets fiksekonkurransen.

– Jeg har reparert to såkalte regissørstoler som jeg tror kan være helt fra 1930- eller 40-tallet. Min tidligere mann og jeg arvet disse fra hans farmor, og da vi ble skilt, fikk jeg beholde dem på hytta som våre barn etter hvert skal overta.

Treverket er av god kvalitet, jeg pusset det ned og oljet det med Owatrol 1 og 2, limte litt her og der og sydde nye trekk til stolene, som jeg monterte selv.

Jeg har gjort dette to ganger, forrige gang var slutt 80- eller tidlig 90-tall, stoffet ble slitt, og jeg gjorde det igjen i fjor. I forrige runde sydde jeg forsterkningene rundt hullene på armlenene og kantene på setene i skinn, denne gangen brukte jeg skai.

Jeg liker veldig godt å ta vare på gammelt i stedet for å kjøpe nytt.

Ida Welhaven Heiberg
Tønsberg

Bli med i fiksekonkurransen!

Har du reparert, pusset opp eller fikset noe som var ødelagt eller utgått på dato? Send oss et bilde og bli med i konkurransen!

I forbindelse med kampanjen Ta vare på det du har arrangerer Naturvernforbundet konkurransen Fiksa det! Send oss bilder av noe du har reparert, pusset opp eller fikset. Klær, møbler, sko, sykler eller bålpanner –

noe som var ødelagt/utgått på dato og som er satt i stand for videre bruk.

I hvert nummer av Natur & miljø kåres en vinner, som får et bokgavekort på 500 kroner. På slutten av året kåres «Årets fikser» blant de tidligere vinnerene. «Årets fikser» får Naturvernforbundets spesiallagde fiksesett, med utstyret du trenger til å ta vare på det du har.

Slik kan du delta

- Send ett eller flere bilder av det du har fikset i jpg/png-format til tavarepa@naturvernforbundet.no.
- Har du bilde av hvordan tingen så ut før, vil vi gjerne ha det også.
- Skriv noen få linjer om hvordan du gjorde det og hva du synes om resultatet.
- Skriv «fiksa det!» i emnefeltet.
- Av praktiske årsaker tar vi kun imot digitale bilder, sendt på e-post.
- I siste nummer av Natur & miljø i 2016 kårer vi «Årets fikser».

PÅ MARSJ MOT K

I mai ble det gjennomført store, internasjonale aksjoner mot kullindustrien. Aksjonistene krever stopp i utvinningen av kull, og bruken av kull til energiproduksjon.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

I Proschim i Øst-Tyskland, en og en halv times reise sørøst for Berlin, ble det arrangert en aksjonscamp over en hel helg, som kulminerte i en nedstengning av det enorme kulldagbruddet Welzow-Süd, eid av svenske Vattenfall. Gruven produserer rundt 20 millioner tonn brunkull årlig. Det svenske energiselskapet har bestemt seg for å selge gruva, sammen med tre andre dagbrudd for kull, til et tsjekkisk investorselskap. De har som mål å fortsette driften. Miljøopposisjonen i Sverige og Tyskland krever imidlertid at gruvene legges ned.

I Wales stengte aksjonister ned Storbritannias største kullgruve med dagbrudd, Ffos-y-Fran ved Merthyr Tydfil i Wales. Rundt 300 aksjonister stanset arbeidet og krevde en stengning av virksomheten av hensyn til lokalmiljø og klima. Det ble også gjennomført aksjoner i Australia, Brasil, Indonesia, Canada, Nigeria, New Zealand, Filippinene, Sør-Afrika, Tyrkia og USA.

Kampanjen «Break Free from Fossil Fuels» er en løst sammensatt aksjonsplattform, inspirert av kampanjen 350.org. I mai ble det gjennomført større aksjoner mot kullindustrien i 12 land i alle verdensdeler. Aksjonistene krever stans i bruken av kull, som er den mest forurensende energikilden som er i allmenn bruk. Skal man ha håp om å nå Parisavtalens mål om maksimalt 1,5 graders oppvarming, må kullbruken opphøre så raskt som mulig.

Statens pensjonsfond Utland (oljefondet) trakk seg i fjor ut av alle selskaper som får mer enn 30 prosent av sine inntekter fra kull, av klimahensyn. ■

ULLINDUSTRIEN

Aksjonister marsjerer inn i dagbruddet Welzow-Süd i Brandenburg i Tyskland.

Foto: Tim Wagner, 350.org

Visjon for Bergen i 2030

Gode, grønne Bergen

Aldri har det
vært snakket
mer om Gåbyen.
Aldri har det
vært satset
mer på å øke
biltrafikken.

 Naturvernforbundet
Hordaland

KLOK AREALPLAN
ET GRØNT TRAFIKK
NY TEKNOLOGI

DETTE AVLY

8700 Alle planer

- ✗ Nyborgu
bybane i
- ✗ E 16 Vos
tofeltsve
- ✗ Ringvei
(utbedr
Arna i s
- ✗ E39 fra
serove
- ✗ Trinn
Delvik
(ny to
- ✗ Ny m
- ✗ Min

Grønn visjon på ordførereens nattbord

Mange snakker om bedre byluft. Om gange, sykkel og kollektivtrafikk. Om hvordan byer skal bygges for å bli gode for alle mennesker. Naturvernforbundet i Hordaland har sammenfattet sin bystrategi i en visjon: Gode, grønne Bergen. Ordføreren har den på nattbordet.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvernforbundet.no

Gjennom tidene har Naturvernforbundet i Hordaland ment mye om byutvikling, arealplanlegging, forurensning, transport, utbygging og trivsel i Bergen. I fjor sammenfattet de sine meninger til en helhetlig bystrategi, kalt «Gode, grønne Bergen». Målet er

en trivelig, grønn by med ren luft, redusert bilisme, kraftig reduksjon av klimagassutslippene og miljøvennlig transport.

Helhetlig byutviklingstanke

Strategien er enkelt presentert, i et hefte som er delt ut til politikere og beslutningstakere, og sendt ut til alle medlemmer i Hordaland. Klok arealplanlegging, et nytt, grønt

trafikksystem og bruk av ny teknologi løftes frem som delmål. De har også konkretisert hva dette får å si for mange politisk betente enkeltsaker i byen som er kjent for sine politiske dragkamper. Ikke minst når det gjelder transport.

– Å lage en helhetlig strategi er en måte å forsøke å fjerne en slags følelse av kaos på. Ofte kan man få en litt klaustrofobisk følelse, fordi det er så mye å gripe tak i. Vi bestemte oss for å legge alle løpende saker til side og arbeide med dette, for å utvikle en helhetlig måte å tenke byutvikling på for politikere og andre, sier Gabriel Fliflet i Naturvernforbundet Hordalands klima- og transportgruppe.

Bane i alle retninger

Naturvernforbundet vil bygge ut bybanen

Slik ser Naturvernforbundet i Hordaland for seg byutviklingen i Bergern:

SLIK KAN VI UTVIDE BYBANEN

Se detaljert linjekart for denne oversikten på neste side.

Forklaring banekart Bergen 2030

- Bybane, vanlig kantslipp, byutvikling, korte reiser. Ferdig 2022.
- Bybane, lynlinje. Få stopp, rask transport. Ferdig 2030.
- Jernbane, dobbeltspor bygges nå

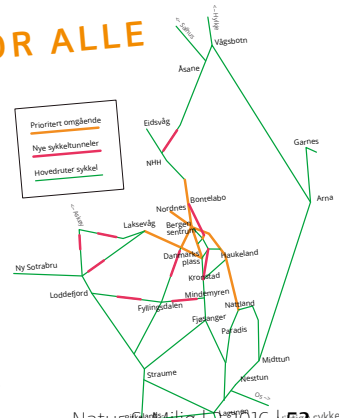
SYKKEL FOR ALLE

I vår visjon for Bergen år 2030 skjer 30% av alle reiser med sykkel og el-sykkel. De fleste husstander har minst én el-sykkel. Varesykel brukes til både vare- og persontransport, ikke minst av barnefamilier.

Vi har erstattet dagens lappverk med et helhetlig sykkelveinett. Vi har gjennomgående hovedtraséer for sykkel, adskilt fra gående.

Parallelt med de nye bybanetraséene er det bygget sykkelveier og sykkelstier. Så vi kan sykle gjennom fjellet direkte fra Fyllingsdalen til Mindemyren eller fra Kronstad til Fløen. Jernbanetunnelen fra Bontelabo til Jernbanestasjonen

- Prioritert område
- Nye sykkelstier
- Hovedtraseer sykkel

raskt, både mot nord og vest, og ønsker en trasé foran Bryggen. I tillegg vil de bygge ut ekspresslinjer i alle retninger når hovednettet står klart. De vil ha sammenhengende sykkelveier gjennom sentrum, kollektivfelt på alle innfartsåre der to av dagens bilfelt forbeholdes buss, færre parkeringsplasser ved næringsbygg, landstrøm i havnen, gradvis stigende veiprisning, opprusting av gangveier, arkitektkonkurranse for Nygårds-tangen, riving av det store parkeringshu-

Ordfører Marte Mjøs Persen i Bergen er tidligere nestleder i Naturvernforbundet i Hordaland. Her er hun på lunsjbesøk til dagens ansatte på kontoret.

Foto: Kristian Skjellum Aas

Natur- og miljøkafé

I flere år har «Naturlig onsdag» fungert som et møtepunkt for miljøinteresserte bergensere. Atomkraft, naturlitteratur og byluft er blant temaene som har vært drøftet og debattert på Naturvernforbundets godt besøkte natur- og miljøkafé.

Rundt 40 mennesker har samlet seg i boksalongen på Litteraturhuset i Bergen. Hver første onsdag i måneden er det Naturlig onsdag her. Nye temaer tar opp til debatt hver gang, og arrangementet har blitt et ritual for mange miljøinteresserte bergensere. I dag er det plastsjøppel i havet som skal under lupen.

Plastperler på strendene

Magnus Svendsen Nerheim åpner ballet. Han er førstekonsulent ved Institutt for biologi på Universitetet i Bergen, og arbeider mye med plastforsøpling. Han forteller blant annet at ting som kalles «bioplast» eller «nedbrytbar plast» ofte ikke er særlig mer nedbrytbar enn annen plast. Deretter kommer Naturvernforbundets egen Per-Erik Schulze, som er marinbiolog og har arbeidet med all mulig forurensning av havet i en årrekke. I det siste har han kartlagt forsøpling av strender, og har funnet store mengder plastperler strødd langs hele kysten. Disse brukes som råstoff

når man lager produkter av plast, og blir smeltet om og formet. At man kan finne slike plastperler på mange strender tyder på at de slippes ut ved lasting og lossing, eller ved uhellsutslipp, mener Schulze.

Debatt og engasjement

Stortingspolitiker Ola Elvestuen (V), Jon Erik Ludvigsen i Dekkimportørenes forening, fylkespolitiker Natalia Golis (MDG) og Naturvernforbundets generalsekretær Maren Esmark deltok i paneldebatt om temaet etter innledningene.

– Det ble et interessant møte, oppsummerer Borgar Emanuelson Bohlin i Naturvernforbundet i Hordaland. Han er ansvarlig for møteserien.

– Vi bruker disse møtene for å få folk til å engasjere seg, og velger temaer man kan knytte opp mot konkret handling. Vi har også et opplegg for å få folk med som aktive i Naturvernforbundet etterpå, forteller Bohlin.

Han anbefaler andre som vil prøve dette å være tidlig ute med å skaffe innledere, og å annonsere bredt. En arrangementsomtale på Facebook bør gjerne være på plass en måned før arrangementet.

– Det bør også være et fast sted og tidspunkt, i et hyggelig lokale. Lokalet vi har funnet nå, er ganske innbydende. Det er hyggelig å kunne sitte igjen og diskutere etterpå, forteller Bohlin. ■

set Bygarasjen, ny bru til Sotra forbeholdt bybane og buss, modernisere Bergensbanen, vedlikeholde eksisterende veier bedre, innføre nullutslippssoner og inngå samarbeid med nabokommunene om arealplanlegging og fortetting.

– Politikerne må hele tiden beslutte i et utall saker, og føler kanskje ikke at de har oversikt over hva som er miljøvalgene. Vi ønsket å lage en langsiktig, men konkret oversikt, sier Fliflet.

Stopp for motorveier

Planene om nye motorveier rundt byen får et rødt stoppskilt i bystrategien.

– Alle er for kollektivtiltakene som vi foreslår, og alle er positive til sykkelsatsningen. Men veier vil de bygge likevel. Lokale pressergrupper vil ha ny vei til Os, ny bru til Sotra,

ny tunnel til Arna og andre veiutbygginger som øker trafikken og flytter problemene fra ett sted til et annet. Politikerne skjønner dette, men tar det ikke innover seg. Vi vil gjøre det enklere å sykle og reise kollektivt, og vanskeligere å kjøre bil. Ett eksempel er Fyllingsdalen, der vi vil ha nåværende tunnel kun for kollektivtrafikk. Bilene må kjøre omvegen rundt Ringvei Vest, forteller Fliflet.

Har den på nattbordet

Og bystrategien har blitt godt mottatt i byens politiske miljø.

– Den har jeg på nattbordet, smiler ordføreren i Bergen, Marte Mjøs Persen (Ap).

– Vi brukte «Gode, grønne Bergen» i byrådsforhandlingene, og jeg er sikre på at Naturvernforbundet kjenner igjen formuleringer i byrådsavtalen, fortsetter Persen.

Hun er tidligere nestleder i Naturvernforbundet i Hordaland.

– Jeg har også sett folk på talerstolen i bystyret med «Gode, grønne Bergen» i hånden, forteller ordfører Persen.

Sykkeltunneler

En ambisiøs sykkelveiplan er også med i strategien. Naturvernforbundet ønsker sykkel-tunneler i flere retninger fra sentrum.

«Alle sykkel-tunneler har lyse tak og vegger og vakker belysning. Her er asfalten tørr uansett vær», reklamerer de i brosjyren.

– Bergen er en middelalderby med trange gater og smau, og et tett sentrum med lite plass. Samtidig har vi mye regn. Sykkeltunneler rundt sentrum, samt langs nye bybanestrekninger, vil være et godt tiltak for byen vår, sier Fliflet. ■

Ola Elvestuen (Venstre), Jon Erik Ludvigsen (Dekkimportørenes forening), Natalia Golis (Miljøpartiet de Grønne) og Maren Esmark (Naturvernforbundet) var i panelet under Naturlig onsdag i mai.

Foto: Kristian Skjellum Aas

Aktivisten

Navn: Linn Vassvik

Verv: Aktiv i naturmangfoldgruppa, Naturvernforbundet i Hordaland

– *Hvordan ble du miljøengasjert?*

– Jeg har vel alltid vært bevisst på det. Begynte å ta fag innen miljø, og har beveget meg inn på naturmangfoldsiden.

– *Har du en hjertesak?*

– Jeg er veldig for å verne urskog. Er veldig glad i furuskog.

– *Har du en miljøseier du er stolt av?*

– Nei, jeg har bare vært aktiv i ett år. Håper det blir mange fremover!

– *Hvem er din miljøhelt?*

– Ingen andre enn folk jeg ser rundt meg, som arbeider aktivt. Mange som arbeider godt, og motiverer hverandre.

– *Har du et turforslag?*

– Her i Bergen er jeg veldig glad i Kanadaskogen.

– *Hvem vil du gi en rose?*

– Jeg kan jo gi en til de på kontoret til Naturvernforbundet i Hordaland. De gjør en veldig fin jobb.

– *Hvem kunne hatt godt av ei uke i villmarka?*

– Kanskje de som jobber i oljen? Egentlig alle som jobber med olje, men sjefene trenger det nok mest.

– *Hva burde Naturvernforbundet jobbe mer med?*

– Jeg synes det er gøy å vise frem naturen til folk, vise hva som finnes i områdene nær der folk bor.

– *Hva burde Natur & miljø skrive mer om?*

– Jeg er glad i å lese om naturmangfold, når man trekker frem verneverdiene og ikke bare skriver om det negative.

Kontaktinformasjon

Mariboegate 8, 0183 Oslo, Norge

☎ 23 10 96 10

✉ naturvern@naturvernforbundet.no

Nett: www.naturvernforbundet.no

Kontingent: Hovedmedlem 200,- første år, så 390,-
Familiemedlemskap: 300,- første år, så 450,-
Se www.naturvernforbundet.no/medlem for mer informasjon om medlemskap

ØSTFOLD: ✉ ostfold@naturvernforbundet.no.

Leder: Trine Strømme. ☎ 930 63 376

OSLO OG AKERSHUS: ✉ noa@noa.no

☎ 22 38 35 20. Leder: Gjermund Andersen.
Kontorleder: Maria Andersen

HEDMARK: ✉ hedmark@naturvernforbundet.no.

Kontaktperson: Thomas Cottis. ☎ 905 59 796

OPPLAND: ✉ oppland@naturvernforbundet.no.

Leder: Paul Lindviksmoen. ☎ 995 50 886

BUSKERUD:

✉ buskerud@naturvernforbundet.no.

Fylkessekretær: Per Øystein Klunderud.

☎ 32 75 05 04

VESTFOLD: ✉ vestfold@naturvernforbundet.no.

Fylkessekretær: Hans I. Nesse. ☎ 33 31 33 42

TELEMARK: ✉ telemark@naturvernforbundet.no.

Leder: Tormod Svartdal. ☎ 481 47 322

AUST-AGDER:

✉ austagder@naturvernforbundet.no

VEST-AGDER:

✉ vestagder@naturvernforbundet.no. Fylkesleder:

Peder Johan Pedersen. ☎ 456 05 646

ROGALAND:

✉ rogaland@naturvernforbundet.no

Daglig leder: Erik Thoring. ☎ 51 52 88 11.

HORDALAND:

✉ hordaland@naturvernforbundet.no.

Daglig leder: Nils Tore Skogland ☎ 55 30 06 60

SOGN OG FJORDANE:

✉ sognfjordane@naturvernforbundet.no.

Leder: Marit Vøien Nes. ☎ 975 88 502

MØRE OG ROMSDAL:

✉ moreromsdal@naturvernforbundet.no.

Leder: Øystein Folden, ☎ 71 53 33 31, 918 12 542

TRØNDELAG: ☎ 73 51 52 24

Regionssekretær: Hallgeir Opdal,

✉ hol@naturvernforbundet.no, ☎ 402 48 084

Leder Sør-Trøndelag: Steinar Nygaard.

☎ 976 13 429

Leder Nord-Trøndelag: Rune Logstein.

☎ 938 04 339

NORDLAND: ✉ nordland@naturvernforbundet.no

Leder: Tage Vedal. ☎ 952 54 075

TROMS: ✉ troms@naturvernforbundet.no.

Leder: Silje Lundberg. ☎ 909 96 322

FINNMARK:

✉ finnmark@naturvernforbundet.no

Leder: Leif Wasskog, ☎ 922 46 604

KOORDINATOR NORD-NORGE: Geir Jørgensen,

✉ gj@naturvernforbundet.no. ☎ 940 15 235.

NATUR OG UNGDOM: ✉ info@nu.no

☎ 23 32 74 00. Web: www.nu.no.

Leder: Ingrid Skjoldvær

Ta kontakt med organisasjonsavdelingen dersom listen skal endres. ☎ 23 10 96 33.

✉ medlem@naturvernforbundet.no

Gjennom kampanjen **TA VARE PÅ DET DU HAR** ønsker Finn flere oppskrifter og tips på: www.taverepådethar.no

Ikke kast den gamle radioen!

I 2017 stenges FM-nettet. Da kommer ikke den gode gamle radioen, som har tjent deg så lenge, til å virke lenger. Men fortvil ikke! Alt du trenger er en DAB-adap-ter.

Foto: Gerwin Sturm, Flickr, Creative Commons-lisens

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Utstyr: DAB-adap-ter
Tidsbruk: 5 minutter

Kanskje du har en gammel Tandberg Sølvsuper, et stereoanlegg eller en annen radio som du gjerne vil fortsette å bruke. Når FM-nettet slås av, er det over og ut for disse radioene. Det vedtok Regjeringen i mars 2015, etter at det var kjent at mer enn femti prosent mottok radiosignale- ne digitalt. Først ut er Nord- land, der FM-nettet slukkes

11. januar 2017. Deretter føl- ger de andre fylkene som per- ler på en snor, helt til FM kun blir å finne i historiebøkene.

Tonnevis med radiosøppel
Ved utgangen av 2014 hørte 44 prosent av lytterne på FM-radioer. Det betyr at hundre- tusener av radioapparater snart blir avfall, selv om det ikke er noe teknisk galt med dem. En liten investering er alt som skal til for å forlenge livet til radioen din. En slik adapter koster mellom 700 og 1500 og er enkel å koble opp.

Slik går du frem

1 Velg adapter som passer til din radio og ditt bruk. Det finnes egne modeller til bruk i bil. Noen adaptere har også nettradio, som gir deg tilgang til utenlandske kanaler. Her kan du få hjelp i butikken.

2 Koble adapteren til lyd-inngan- gen på apparatet. I bilen søker den innebygde FM-senderen i adap- teren seg opp til en ledig FM-fre- kvens og sender DAB-signalene til den gamle bilstereo din.

3 Skru på adapteren og radioen og fell en tåre for FM-nettet.

Foto: Michael Mandiberg, Creative Commons

DAB-adap-ter til bilen.

Disse artikkelene er hentet fra Naturvernforbundets prosjekt **Ta vare på det du har**. Sjekk nettsiden for flere tips og triks. www.taverepådethar.no

Foto: Vladteodor/istockphoto

Det finnes mange gjør-det-selv-videoer leder deg trygt gjennom reparasjonen.

Fiks mobilen din selv

Bli ikke knust selv om skjermen er knust, batteriet er utslitt eller antenna har gitt opp. Er du fryktløs og litt nevenyttig, kan du fikse det meste selv ...

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvernforbundet.no

Utstyr: Reservedel og diverse verktøy
Anslått tidsbruk: Cirka 1 time

Ungene maser etter is, kassadama venter og kona ringer for å spørre om du har kjøpt bind, akkurat når du sjekker Facebook, samtidig som du drar kortet. Ikke rart det går noen telefoner i bakken og at skjermer blir knust, både i og utenfor de tusen hjem. Og da fyker du kanskje avgårde til nærmeste mobilforhandler raskere enn man kan si «gjenbruk», «reparasjon» eller «ta vare på det du har». Men selv om skjermen er knust, batteriet er dårlig, noen knapper er løse og antenna ikke virker, trenger du ikke å kjøpe nytt. Du kan faktisk fikse det meste selv. For et par hundrelapper kan mobilen bli fin som ny.

Mye å spare

Å åpne en smarttelefon kan virke skremmende, men sannheten er at

det slett ikke er så vanskelig å bytte ut slitte og ødelagte deler som man kanskje skulle tro. For den nevenyttige og «uredde» er det masse å spare på å fiske mobilen selv. Kanskje kan du forlenge levetiden med to-tre år. Det er bra for deg og bra for miljøet!

Noen telefoner kan være vanskelige å åpne, men det finnes spesialverktøy som kan kjøpes for en billig penge når du kjøper reservedelene. Og når du først har åpnet den, er det ofte enkelt å bytte ut den aktuelle delen. Det finnes nemlig mange gjør-det-selv-videoer som leder deg trygt gjennom hele operasjonen.

Lyst til å prøve? Vi har laget en liten guide til hvordan du går frem og hva du må huske på.

TIPS! En ting du skal være klar over før du begynner er at noen leverandører opphever garantien på telefonen hvis du åpner den selv. Er telefonen ganske ny, bør du vurdere å levere den inn til en sertifisert reparatør.

Slik går du frem:

1 Det første du må ta stilling til er om du skal sende telefonen til reparasjon hos en profesjonell reparatør, eller om du skal prøve å gjøre jobben selv.

2 Velg leverandør av reservedeler. Det finnes en rekke forskjellige tilbydere. Noen har også garantier på delene sine. Det kan være lurt å søke flere steder, for prisene varierer. Her er et par alternativer: www.ifixit.com og www.formymobile.co.uk/

På www.ebay.com og www.amazon.com vil du finne et rikt utvalg av reservedeler til de fleste mobiltelefoner.

3 Bestill riktig del. Før du bestiller, må du være helt sikker på at det er riktig del. Bruk hele typebetegnelsen, for eksempel: «Sony Xperia Z3», «Samsung Galaxy S4», «iPhone 5c» eller «Nokia Lumia 930» når du søker deg frem.

4 Bestill riktig verktøy. For noen telefoner trengs eget verktøy som du kan kjøpe sammen med reservedelene. Det koster ikke mye.

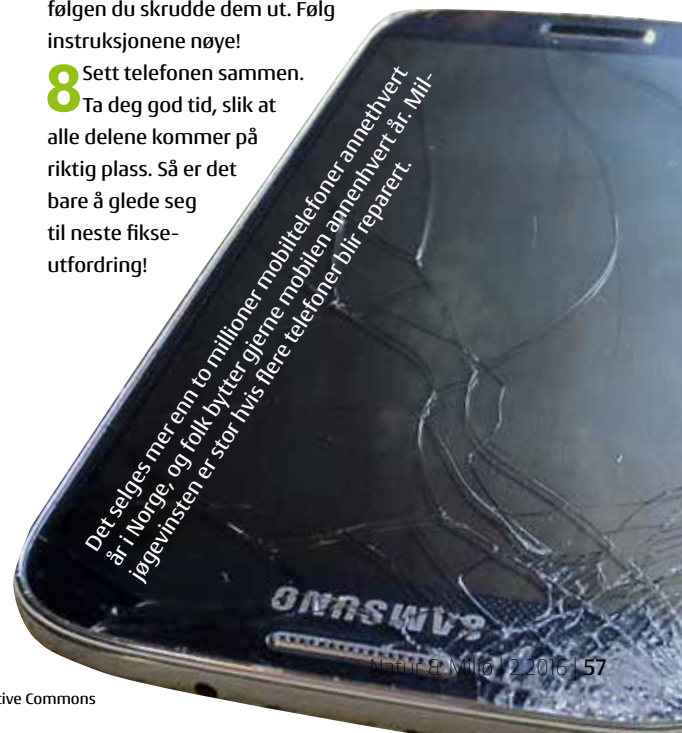
5 Vent på pakke i posten.

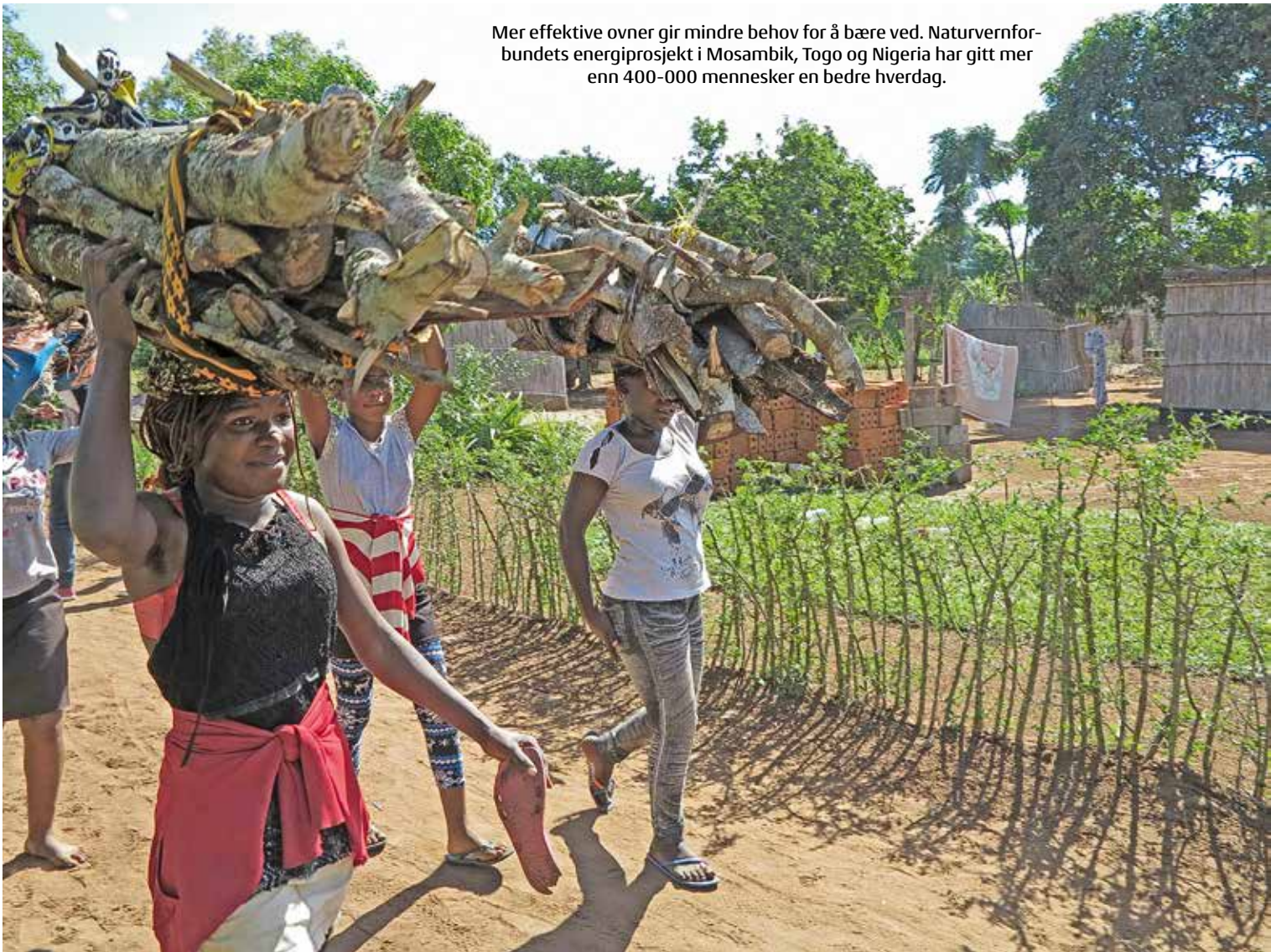
6 Følg gjør-det-selv-videoen eller fremgangsmåten som du finner på siden du bestilte delene på. Det ligger også en drøss med videoer på Youtube, bare søk på modellen din! Eks: «Nokia Lumia 930» «screen» «replace».

7 Gå sakte frem, og pass på at du tar vare på alle skruene. En måte å gjøre det på er å legge skruene og delene etter hverandre i den rekkefølgen du skrudde dem ut. Følg instruksjonene nøye!

8 Sett telefonen sammen.

Ta deg god tid, slik at alle delene kommer på riktig plass. Så er det bare å glede seg til neste fikseutfordring!

Mer effektive ovner gir mindre behov for å bære ved. Naturvernforbundets energiprojekt i Mosambik, Togo og Nigeria har gitt mer enn 400-000 mennesker en bedre hverdag.

Foto: Dag Arne Høystad

Foto: Kristian S. Aas

Øystesevassdraget renner nærmest urørt fra fjell til fjord, med en svipp gjennom Øystese sentrum på enden. Nå er vassdraget truet av utbygging.

Vassdragstreff i Øystese

2. – 4. september blir det vassdragstreff i Øystese i Hardanger. Til tross for en langvarig verne-kamp og flere partivedtak for vern, ble ingen deler av det verdifulle vassdraget vernet. Nå eksisterer det planer om kraftutbygging både i øvre og nedre deler av vassdraget. Naturvernforbundet vil kjempe for vern, og møtes i høst for å finpusse planene. På treffet kan du bli kjent med naturverdiene og se den fantastiske Ørredalsfossen, bli med på tur i den vakre Fitjadalen eller heilt inn til Vending turisthytte. Du kan også møte biologen som fant langt flere rødlistearter enn det som ble oppdaget gjennom konsesjonsprosessen, leder Lars Haltbrekken og æresmedlem/vassdragsbeskytter Per Flatberg i Naturvernforbundet.

Vellykket energiarbeid i Afrika

I Mosambik, Nigeria og Togo har over 400 000 personer fått tilgang til nye bærekraftige energiløsninger, som ovner som utnytter brenselet mer effektivt, soldrevet belysning og lade-stasjoner for mobiltelefoner. Naturvernforbundet har samarbeidet med lokale entreprenører, og etablert et system for bygging av langt mer energieffektive ovner. Samtidig er produksjonen av trekull effektivisert. Mer effektive ovner har gitt en halvering av forbruket, mens forbedret produksjon dobler utbyttet av trekull.

- Dette gir både bedre inn klima, redusert avskoging, bedre energieffektivitet og en bedre hverdag for innbyggerne, som slipper å bære store mengder ved eller trekull, sier Dag Arne Høystad i Naturvernforbundet.

Hvordan kan uberørt natur måles i penger?

Det er ett av spørsmålene som ble stilt i NRKs dokumentar «De siste elvene». Den ble sendt 24. mai, men er fortsatt tilgjengelig på NRKs nett-tv, så du kan se den via din smart-tv, pc eller mobiltelefon når du vil. Programmet tar for seg kampen om vår vassdragsnatur helt fra Vettisfossen ble fredet i 1924 og fram til i dag. I programmet omtales de store konfliktene i Mardøla og Alta, og andre kontroversielle vannkraftutbyggingssaker fram til dagens kamp om Nedre Otta.

Fleire sentrale naturvernere er med i programmet, deriblant Lisbeth Giverhaug i Vern Nedre Otta og Per Flatberg ved sin barndoms elv, Gaula i Sør-Trøndelag.

Lederens hjørne

Lars Haltbrekken
leder i Naturvernforbundet

Lite biff og dyr champagne – men ka gjør no det?

Fire pils og en pizza, ei flaske vin i ny og ne. Lite biff og dyr champagne – men ka gjør no det?

Åges hit fra 80-tallet sniker seg inn i øregangene, som sterk kontrast til det vi opplever i miljøsaken. Skåltalene, festtalene, de pompøse ordene, det man gler hverken på biff eller dyr champagne.

«Dette er et historisk øyeblikk og et vendepunkt for internasjonalt klimasamarbeid», sa daværende klima- og miljøminister Tine Sundtoft da klimaavtalen i Paris var et faktum.

«Forliket er et kvantesprang i forhold til den fullstendige miljøpausen som Norge hadde fra 1995 til 2005

da det var ti års søvngjengeri» – sa tidligere miljøvernminister Erik Solheim da Norges første klimaforlik var et faktum i januar 2008.

I dag, 8 år etter, er utslippene av klimagasser omtrent på samme nivå som den gang det ble gjort kvantesprang. I fjor økte de faktisk for første gang på flere år og for litt siden sikret regjeringen at utslippene fortsatt vil være skyhøye i mange år framover, gjennom å gi oljeselskapene tilgang på nye leteområder i nord. Selv om vi i desember ble med på en internasjonal dugnad for å bekjempe klimaendringene er det selvsagt noen som skal slippe unna:

de som roter det mest til for oss og framtidens generasjoner, oljeindustrien.

«Norge har en ambisiøs klimapolitikk», sier klima- og miljøminister Vidar Helgesen når han konfronteres med utslippveksten. «Uten alle virkemidlene som er satt i verk, ville de norske utslippene av

klimagasser vært høyere», fortsetter han. Når hørte du en helsepolitiker forsvare lange sykehuskøer med at køene kunne vært enda lenger hadde det ikke vært for alle sykehusene de har oppretta? Eller en kunnskapsminister forsvare dårlige karakterer i skolen med å si at det hadde vært flere analfabeter i dette landet hvis vi ikke hadde hatt skoler?

Det er ikke ofte jeg lengter tilbake til 80-tallets miljødebatt. Mye positivt har skjedd på miljøfronten siden den gang. Men debatten var ærligere. De som ikke ville prioritere miljøsaken sa det og stod for det. De prøvde sjelden å pakke inn budskapet sitt i grønne vendinger. Som representanter for regjeringen svarte da de ble konfrontert med den store utslippveksten vi har hatt det siste året: Vi har ikke klart å kommunisere godt nok det vi gjør.

Send inn First House og de andre kommunikasjonsbyråene. Utslippene går nok ned bare vi kommuniserer riktig. ■

Det er ikke ofte jeg lengter tilbake til 80-tallets miljødebatt. Men debatten var ærligere.

MILJØAGENTENES SIDER

Miljøagentene er barnas miljøvernorganisasjon. Vi vil skape et varig og løsningsorientert engasjement for natur og miljøvern hos flest mulig barn på barns premisser. Vi arbeider for å gi barn troen på seg selv, fremtiden og at det nytter å gjøre noe. Alle barn i Norge kan bli miljøagenter og jobbe sammen for at alle skal bli flinkere til å ta vare på jordkloden vår. Alle miljøagenter har rett til å si ifra. Mer info: www.miljoagentene.no

Tøffe miljøagenter er klare for å ta taubane under leiren på Herdla ved Askøy i vår.

Foto: Miljøagentene

Foto: Miljøagentene

Her intervjues miljøagentene Elida og Sara under Beintøft-åpningen i fjor. I september braker det løs igjen!

Beintøft september

I september arrangeres Beintøft for andre gang. Gjennom hele måneden skal skoleelever oppfordres til å gå til skolen.

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

For andre gang arrangeres Beintøft i september. I fjor deltok over 20 000 elever på Miljøagentenes konkurranse, der man oppfordres til å gå, sykle eller reise kollektivt til skolen. Målet er å bidra til mindre forurensning, mer bevegelse i hverdagen og en tryggere skolevei med færre biler.

- Med Beintøft ønsker Miljøagentene å påvirke holdninger og vaner i tidlig alder. Miljøbevissthet i tidlig alder gir gode miljøvaner i voksen alder, og dette gjelder også transport. Barn som går, sykler eller reiser kollektivt vil også senere i livet velge miljøvennlig transport, sier Rasmus Norsted, kommunikasjonsrådgiver på Miljøagentenes hovedkvarter.

Søndag morgen var det tidlig opp for å være med på fuglemerking.

Foto: Miljøagentene

Herlig på Herdla

29 barn fra hele Vestlandet deltok på miljøagentleir på Herdla ved Askøy i Hordaland i vår. Overnatting i lavvo, taubane og fuglemerking var bare noen av aktivitetene på den engasjerende og underholdende leiren.

LANDSLEIR PÅ HISTORISK GRUNN

Det var her Olav den Hellige falt i slaget i 1030. 986 år etter åpner Miljøagentenes landsleir på Stiklestad i Verdal.

Men alt ligger til rette for at det skal bli fredeligere denne gangen. Hårek fra Tjøtta, Kalv Arnesson og Tore Hund kommer nok ikke med sine bondehærer. Derimot blir det feiring av Miljøagentenes 10-årsdag med middag og skuespill i vikingstil. Det blir journalistkurs og leiravis, spesialagentkurs, redesignkurs og vikingtevlning. Sett av helgen 23.-25. september!

Tekst: KRISTIAN S. AAS
ka@naturvernforbundet.no

På miljøagentleir lærer man om hva man kan gjøre som miljøagent, blir kjent med andre miljøinteresserte barn og opplever mye rart. For mange av barna som var med på leiren på Herdla var det første gang de overnattet i lavvo, og det ble mye lek og moro før roen senket seg på fugleøya nord for Askøy.

Redesign, plast og taubane

Natursti, taubane og gjemsel sto på programmet, sammen med foredrag om plastsøppel i havet. Et redesignverksted, der barna fikk lage ting av materialer som ellers ville ha blitt kastet, var også populært. Søn-

dagen på leiren var alle tidlig oppe for å være med på fuglemerking. Deltakerne fikk være med å hente fugler som var fanget i nettet, og se mens de ble målt, merket og sluppet fri igjen. Flere av barna fikk holde fugler og være med på å slippe dem løs.

Fuglesafari og bading

Det ble også tid til fuglesafari. Herdla er et fugleparadis, med over 230 registrerte fuglearter. Med ekte fuglekikkerter og med hjelp av kyndige fugleekspert lærte barna om utrydningstruede fugler. De fikk selv være med på å registrere artene de kunne se i kikkertene.

Det ble også tid til å være med på åpning av fuglehagen på Herdla, med mange vekster som er med på å gi fuglene mat, samt bading i den relativt iskalde sjøen. ■

Tendensiøse og konspirative påstandar

Det redaksjonelle oppslaget «Alene i kampen for det urørte» i Naturvernforbundets magasin Natur og miljø nr. 1-2016, kan ikkje stå uimotsagt.

Artikkelen omhandlar Torfinn Sanden i Naturvernforbundet i Telemark sin kamp for å hindre konsesjon for utbygging av småkraftverk i den verna Kilåi i Kilegrend i Fyresdal. Hans historie handlar om frå Torfinns side påstandar om noko så alvorleg som misbruk av makt, tette band og nettverk, som det står i ingressen til artikkelen.

Torfinn hevdar sitt rettmessige syn på vegne av den organisasjonen han representerer, Naturvernforbundet i Telemark. Det skal han sjølv sagt bli respektert for. Det skal også NVE for konklusjonen sin om at det ikkje burde gjevast konsesjon for bygging av det planlagte småkraftverket i Kilåi, som blir kalla eit urørt vassdrag, og derfor er verna.

Men Kilåi er ikkje så jomfrueleg som motstandarar vil ha det til. Tidlegare var Kilåi ei tømmerfløytingselv med dammar og regulerte vatn. Nedre delen har til og med vore utnytta til vasskraftproduksjon. Denne bruken sett sitt preg på vassdragsnaturen og landskapet her i dag, rett nok på ein relativt skånsom måte.

På same måten som synet til motstandarane av utbygging skal respekterast, må ein også ha respekt for synet til det fleirtalet som aksepterar utbygginga etter dei framlagte planane. Å framsette det som liknar på konspirative påstandar, for å rettferdiggjere sitt eige syn, om personlege bindingar mellom dei som aksepterar at utbyggingsplanen blir realisert, er ufint og udokumentert syning. Å ha kritiske haldningar til at dei involverte partar snakkar med kvarandre og er på synfaring i området på eige initiativ for å gjera seg betre kjent med naturlandskap og planar før ein gjeve høyringssvar, er demokratisk og fagleg ukorrekt.

Innleggene er forkortet. De kan leses i sin helhet på [Naturvernforbundets nettsider, naturvernforbundet.no](http://Naturvernforbundets.nettsider,naturvernforbundet.no)

Faksimile fra Natur & miljø 1.2016

Å kalle slike prosessar maktmisbruk og kameraderi fell på sin eigen urimelegheit.

Eg er sjølv tidlegare leiari i Naturvernforbundet i Telemark. I denne saka er høyringssvaret skrive som natur- og miljøvernleiar i Telemark Turistforening. Torfinn Sanden skal takkast og respekterast for sin kamp for naturmiljøet, men hans reaksjonar og uttalar i kjølvatnet av denne saka tener ikkje til hans fordel.

Med helsing Jon Ingebretsen

Kilåi

Som medlem av Naturvernforbundet i meir enn 40 år kjennest det underleg å vera skyteskive i hovudoppslaget i siste nummer av Natur og Miljø (nr 1/2016). Spørsmålet om ein skal kunne bygge kraftverk i verna vassdrag blir her overskygga av konspirasjonsteoriar som det ikkje er grunnlag for. Som naturvernarar brukar me dei nettverka me har til å få gjennomslag for sakene våre. Det var slik eg jobba for å få verna Kilåi mot kraftutbygging på 1980-talet. Og da kan ein ikkje kritisere andre for å bruke sitt nettverk. Verken eg eller dei andre som er nemnt; ein tidlegare formann i Naturvernforbundet i Telemark, ein fylkesordførar og miljødirektøren i Telemark har kjent oss misbruka som del av eit nettverk for å få godkjent utbyggingsplanane for minikraftverket i Kilåi.

Eg har inga interesse i å få bygd dette kraftverket. Men Stortinget har opna for bygging av minikraftverk på inntil 1 MW i verna vassdrag. Eg meiner det var gale, men diskusjonen om dette må takast på eit anna

plan enn i ein BM-rapport. Mi oppgåve var å oppdatere ein tidlegare rapport om biologisk mangfald for den delen av elva det var søkt om konsesjon for og eg heldt meg til det og har forklart kvifor ikkje den aktuelle delen av vassdraget har noko stort potensial for biologisk mangfald.

Eg står ved at sett i høve til andre tilsvarende mini- og småkraftprosjekt ville prosjektet i Kilåi vera av dei som var minst uheldig for naturen. Den regulerte delen av elva ville vera lite synleg og det låg godt til rette for å få inngrepa løynt i eksisterande vegar. Bileta i reportasjen er elles frå delar av elva som ikkje blir påverka av utbyggingsplanane.

For å trekke mi vurderingsevne i tvil blir det i reportasjen vist til ei evaluering av ein rapport eg laga om Risbruelva i Kvam. Her blei det funne to raudlista lavartar og to raudlista moseartar som eg ikkje fann. Den eine av mosane er seinare trekt ut av raudlista og dei to lavane fanst på ei alm som ikkje blir påverka av bekkekløftmiljø eller utbyggingsplanar. Eg hadde identifisert dei same naturtypene, og den viktigaste hadde eg vurdert til middels til stor verdi. Geir Helge Johnsen i Rådgivende Biologer har i brev til NVE gått evalueringsrapporten i møte. Eg fekk lov til å sende brevet til Natur og Miljø og bad om at brevet blei kommentert. Men det passa tydelegvis ikkje inn i den historia N&M var interessert i å skape.

Eg kan ikkje sjå nokon grunn til at dette fortente å vera hovudoppslaget i medlemsbladet vårt. Det er mange viktigare naturvernsaker i Telemark. Ein vil alltid stå seg best på å vera seriøs og ikkje henge ut nokon. Eg er skuffa over måten N&M har dekt denne saka på.

Helge Kiland
Kilegrend

Det er bare 3,3 prosent igjen av bilen etter at den er levert til oss.

I fjor ble 96,7% av bilen din gjenvunnet.

Fra 2015 skal 95% av bilen gjenvinnes. Det krever myndighetene. **Og vi klarte det!** Hele 96,7% av en bil blir tatt hånd om av oss. I 2015 ble det levert inn 145.080 gamle biler som fikk nytt liv. Men enda mer interessant, er at vi også klarte materialgjennvinningskravet på hele 85,2%. Det betyr at over 85% av materialene i en bil, går til gjenbruk. Vi sparer derfor miljøet for store mengder CO₂-utslipp. **Alle vinner på gjenvinning.**

autoretur

Siste stopp - Ny start.

**REN
LUFT ER
ET FELLES
ANSVAR**

G&A Nygren Design

www.batteriretur.no